

מאזן התשלומים וסחר החוץ

1. קווי ההתפתחות העיקריים^{1, 2}

גמר המיתון והחזרה לרמת פעילות כלכלית גבוהה, שציינו את שנת 1968, התבטאו בגידול ניכר של יבוא המוצרים לכל סעיפיו, ועל אף עלייה מהירה ביצוא המוצרים חל גידול תלול בגירעון המסחרי. הוא הגיע ל-392 מיליון דולר³ לעומת 198 מיליון דולר ב-1967 והיה גבוה במידה ניכרת אף לעומת הגירעון ב-1966 — 321 מיליון דולר — השנה שבה הביאו תנאי המיתון והקפאון ברמת התפוקה ליציבות ברמת יבוא המוצרים⁴.

בחשבון השירותים חלה ב-1968 ירידה קלה בגירעון כתוצאה מגידול מהיר בכמה מסעיפי יצוא השירותים. אולם על אף ירידה זו נשאר הגירעון פחות או יותר ברמה הגבוהה שאליה הגיע ב-1967 כתוצאה מהעלייה התלולה ביבוא הבטחוני. ב-1968 הסתכם הגירעון ב-304 מיליון דולר לעומת 333 מיליון דולר ב-1967⁵. בשתי שנים אלה הוא עומד על רמה הגבוהה פי שניים וחצי מאשר בחמש השנים הקודמות, שבהן הוא נע בין 120 ל-140 מיליון דולר.

כתוצאה משתי מגמות אלה הגיע הגירעון הכולל בחשבון השוטף לסכום גבוה בהרבה מאשר בתקופות השיא בעבר, והוא הסתכם ב-1968 ב-696 מיליון דולר לעומת 531 מיליון דולר ב-1967 (שנת הצמצום הרב בגירעון המסחרי בעקבות המיתון) ולעומת 445 מיליון דולר ב-1966 (לפני הקפיצה הגדולה ביבוא הבטחוני)⁶.

¹ בלוחות מאזן התשלומים בפרק זה מובא יבוא המוצרים על בסיס פו"ב, והתשלומים לחברות זרות בעד הובלה וביטוח של מוצרי היבוא כוללים ביבוא השירותים. אולם פירוט היבוא למוצרים מצוי רק על בסיס סי"פ ולפי הגדרות סחר החוץ, השונות במקצת מהגדרות מאזן התשלומים, ולכן בלוחות האחרים, במסגרת הדיון המפורט ביבוא, מובא היבוא סי"פ, ונעשו ההתאמות הדרושות ביבוא וביצוא השירותים.

² יבוא המוצרים ויצוא המוצרים במאזן התשלומים כוללים, מלבד תנועת הסחורות בין ישראל לשווקים שמעבר לים דרך נמלי הים והאוויר שמלפני מלחמת ששת הימים, גם את הסחר עם השטחים המוחזקים. אולם הדיונים המפורטים בפרק זה וכן הלוחות להלן (פרט ללוחות מאזן התשלומים) מתייחסים רק לסחר בין ישראל לשאר ארצות העולם, פרט לשטחים המוחזקים. הדבר גובע מכמה טעמים: ראשית, הנתונים לגבי הסחר עם השטחים הם פרי אומדנים גסים ורופפים ביותר; שנית, חסרה בהם מידת הפירוט המצויה בשאר נתוני הסחר; ושלישית, היצוא לשטחים שונה במהותו מהיצוא לשאר הארצות, שכן הוא מייצג למעשה הרחבת-מה של השוק המוגן העומד לרשות היצרנים הישראליים, ומבחינה זו אין המכירות לשטחים משקפות את הפרובלמטיקה של היצוא הישראלי.

נתוני הסחר עם השטחים הם כדלקמן (במיליוני דולרים; בסוגריים — האומדנים ל-1967): יצוא מוצרים — 52.4 (15.0); יבוא מוצרים — 14.6 (2.0); יצוא שירותים — 6.1 (4.6); יבוא שירותים — 30.3 (21.7).
³ על בסיס רישום יבוא המוצרים סי"פ.

⁴ במאזן המסחרי, פרט לסחר עם השטחים המוחזקים, היה הגירעון ב-1968 430 מיליון דולר לעומת 211 מיליון ב-1967.

⁵ בחשבון השירותים, פרט לסחר עם השטחים, היה הגירעון ב-1968 280 מיליון דולר לעומת 316 מיליון ב-1967.

⁶ בלי השטחים היה הגירעון ב-1968 710 מיליון דולר לעומת 527 ב-1967.

סיכום מאזן התשלומים, 1961 עד 1968

(מיליוני דולרים)

1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962	1961	
החשבון השוטף *								
-1,824	-1,440	-1,277	-1,231	-1,192	-1,025	-938	-844	יבוא מוצרים ושירותים
1,128	908	832	711	619	577	472	398	יצוא מוצרים ושירותים
-696	-532	-445	-520	-533	-448	-467	-446	הגירעון בחשבון השוטף
יבוא הון לזמן ארוך ובינוני								
425	521	292	327	335	346	331	346	העברות חד צדדיות
230	303	184	230	280	153	209	187	תנועות הון לזמן בינוני וארוך
654	824	476	557	615	499	540	533	סך כל יבוא ההון
עודף יבוא ההון על הגירעון בחשבון השוטף								
-42	293	31	37	42	51	73	87	
צבירה של זהב ויתרות מטבע חוץ **								
52	-228	19	-106	-21	-109	-141	-95	תנועות הון אחרות לזמן קצר
16	-50	-23	51	-48	54	28	10	טעויות והשמטות, נטו
-26	-15	-27	19	27	4	40	-3	

* על יסוד רישום פו"ב של יבוא המוצרים.
 ** עלייה ביתרות בסימן מינוס.
 ה מ ק ו ר: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

יבוא המוצרים גדל ב-1968 ב-42 אחוזים והסתכם ב-1,042 מיליון דולר לעומת 731 מיליון דולר ב-1967 ו-794 מיליון דולר ב-1966. העלייה הקיפה כמעט את כל תחומי היבוא, אולם היא היתה גבוהה בייחוד באותם סעיפי יבוא שנפגעו קשה על-ידי המיתון. יבוא נכסי השקעה לתעשייה ובנייה שבתקופת המיתון צומצם עד מחציתו, גדל ב-122 אחוזים ויבוא נכסי צריכה בני קיימא — ב-111 אחוזים.

גידול רב חל גם במרבית התשומות השוטפות. ביבוא התשומות בכללן, פרט ליהלומי גלם, היה שיעור הגידול דומה לממוצע ביבוא כולו — 38 אחוזים — והוא גבוה במידה ניכרת מגידול הפעילות הכלכלית במשק, ואף מהגידול שניתן היה לצפות לו על יסוד השינויים בהרכב התפוקה במשק. נראה שחלק לא קטן מגידול יבוא התשומות נובע משינויי מלאי הקשורים בתנאי הפעילות הכלכלית. יבוא התשומות היה מיועד בחלקו לחידוש מלאי לאהר הירידה במלאי שחלה ב-1967, ושיעור הגידול הרב ביבוא לעומת הגידול בהיקף הפעילות במשק נובע מכך שבגלל חיסול מלאי ב-1967 היה היבוא נמוך מן הדרוש לייצור השוטף, בעוד שב-1968 — בגלל חידוש מלאי — הוא היה גבוה מן הדרוש לצורכי הייצור השוטף. תפקידם של שינויי המלאי בהסברת גידול היבוא מסתבר גם מהמגמה בגידול היבוא במרוצת התקופה.

הגידול המהיר ביבוא החל ברביע האחרון של 1967, סמוך להתאוששות הפעילות במשק, והוא נמשך עד הרביע הראשון של 1968. לאחר מכן הואט בהדרגה קצב הגידול, ולקראת סוף השנה וראשית 1969 מתייצבת הרמה, ואולי אף מסתמנת ירידה קלה. בתקופת הגידול המהיר ביבוא היה משקל מכריע ליבוא תשומות לתעשייה. בתקופה שלאחר מכן הואט הגידול של יבוא זה במידה ניכרת ולקראת סוף השנה חל בו ייצוב ולאחר מכן אף מגמת ירידה בראשית 1969.

גם בסעיפים אחרים של היבוא חלה האטה בשיעור הגידול לאחר הרביע הראשון של 1968, אולם היא היתה הרבה פחות מודגשת. ביבוא נכסי השקעה לתעשייה ובנייה וביבוא נכסי צריכה בני קיימא החל הגידול המהיר בשלב מוקדם יחסית של ההתאוששות במשק. אולם בסעיפים אלה היתה הירידה בתקופת המיתון תלולה בהרבה מאשר ביבוא התשומות, ובניגוד ליבוא התשומות היה היבוא שלהם בסוף 1967 עדיין נמוך במידה ניכרת מאשר הרמה שלפני המיתון. בסעיפים אלה נמשך גידול מהיר במשך כל 1968, וסעיפים אלה, יחד עם יבוא חלקי חלוף תרמו חלק מכריע מתוספת היבוא בין הרביע הראשון לרביע האחרון של 1968.

הגידול המהיר ביצוא המוצרים ב-1968 נובע בעיקר מהיצוא התעשייתי. ביצוא החקלאי היה שיעור הגידול נמוך, הן בגלל ירידת הכמות של יצוא ההדרים והן בגלל ירידת מחיריהם. ביצוא היהלומים חל גידול של 22.9 אחוזים כתוצאה מעלייה בביקוש בחוץ לארץ.

החשה רבה חלה בגידול היצוא של הקבוצה הכוללת את ענפי המשק המבוססים בעיקר על השוק המקומי. התמונה כאן אינה חד-משמעית והיא כוללת מגמות מנוגדות בין ענפים ובתוך ענפים. נראה שההסבר לכך הוא בתמונה המורכבת של מכלול הגורמים שהשפיעו על היצוא. ראשית, יש לציין את גורם רמת הפעילות במשק שהשפעתו לא היתה חד משמעית. מצד אחד, הורגשה כנראה עדיין בפיגור ההשפעה של תקופת המיתון, שדחפה יצרנים שונים לפנות ליצוא; ומאידך, נתגלתה כנראה כבר, בחלקה, השפעתו הבולמת של גידול הביקוש המקומי במשך שנת 1968.

גורם שני שפעל להגדלת היצוא, הוא העלייה בתמורה ליצוא, הן בעקבות הנהגת שיטת התמריצים הישירים ב-1966 והן בעקבות הפיחות של נובמבר 1967.

שלישית, חלה ב-1967 התרחבות ניכרת בשוק העולמי וגדל הביקוש העולמי ליבוא כתוצאה מההתאוששות הכלכלית בכמה ארצות חשובות לאחר הרפיון שפקד אותן ב-1967.

ורביעית, חל בשנתיים האחרונות שינוי בכושר התחרות של המשק הישראלי כתוצאה מציבות השכר, בשעה שבארצות התעשייתיות בעולם נמשכה מגמת העלייה המהירה בשכר לשעת עבודה.

מתוך הנתונים על התפתחות היצוא במשך שנת 1968 נראה כי במרוצת השנה הלך וגדל משקלה המאזן של גיאות הביקוש המקומי לעומת הגורמים הפועלים לדרבון היצוא. באותם מוצרי יצוא שיש להם שוק מקומי נפסקת למעשה מגמת העלייה החל באמצע 1968, אם כי הרמה עדיין גבוהה במידה ניכרת מאשר בחודשים המקבילים ב-1967. מצב זה מאפיין גם את ראשית 1969.

מסקנה דומה, על השפעה מאיטה של גיאות הביקוש המקומי, מתבקשת גם מתוך בדיקת הנתונים על הרכב היצוא לפי יצואנים. נתונים אלה מלמדים על קיומה של קבוצה לא קטנה של יצואנים בענפים שונים, שביצוא שלהם חל גידול ניכר בתקופת המיתון, והם תרמו אז חלק גדול מכלל גידול היצוא; ב-1968 חלה ביצוא של קבוצת יצואנים זו ירידה תלולה, והיצוא שלהם חזר במידה רבה לרמה שלפני המיתון.

השינוי הבולט בחשבון השירותים הוא הקפיצה שחלה ב-1967 ביבוא הממשלה, שעיקרו יבוא ביטחוני. ב-1968, לאחר עלייה קלה, הסתכם יבוא הממשלה ב-347 מיליון דולר והיה גבוה יותר מכפליים מרמתו לפני 1967.

בין יתר סעיפי השירותים בולטת העלייה הרבה בהכנסות מתיירות, שהסתכמו ב-1968 ב-97 מיליון דולר — עלייה של 64 אחוזים לעומת שנת השיא הקודמת, 1966. עליות בולטות חלו גם בסעיפי התחבורה — בעיקר כתוצאה מהעלייה בהיקף מטעני היבוא והיצוא ומהעלייה בתנועת התיירות.

בצד החובה בולט המשך מגמת העלייה המהירה בתשלומי ריבית לחוץ לארץ. בסעיפי השירותים, פרט לחשבון הממשלה, הביא הגידול המהיר יותר בצד היצוא לשינוי מגירעון של 40 מיליון דולר ב-1967 לעודף של 10 מיליון דולר ב-1968.

לוח ג'-2

היבוא היצוא ועודף היבוא*, 1962 עד 1968

כמות					מחיר					ערך					1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962		
1968	1967	1966	1965	1964	1968	1967	1966	1965	1964	1968	1967	1966	1965	1964									
(מיליוני דולרים)											(אחוזים)												
																							היבוא
45	-8	-2	-2	22	-2	—	2	1	2	42	-8	—	-1	24	1,041.6	730.8	795.3	794.4	803.4	647.5	613.8	מוצרים	
9	44	8	8	3	2	—	2	4	1	11	44	10	12	4	834.8	749.3	521.7	474.9	424.8	407.4	355.9	שירותים	
27	12	2	1	14	—	—	2	2	2	27	12	4	3	16	1,876.4	1,480.1	1,317.0	1,269.3	1,228.2	1,054.9	969.7	סך הכול	
																							היצוא
24	13	10	13	4	-2	-1	6	3	—	22	12	17	16	4	649.5	533.1	474.6	404.0	349.4	337.1	271.4	מוצרים	
25	3	12	7	12	2	2	3	6	2	28	5	15	13	14	531.0	416.2	397.5	344.9	306.3	269.6	231.8	שירותים	
24	9	20	10	7	—	—	5	4	1	24	9	16	14	8	1,180.5	949.3	872.1	748.9	655.7	606.7	503.2	סך הכול	
															695.9	530.8	444.9	520.4	572.5	448.2	466.6	עודף היבוא	

* יבוא מוצרים על בסיס סי"פ יצוא מוצרים על בסיס פו"ב.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ביבוא ההון חלה ירידה לעומת 1967, שהיתה שנת שיא בגלל התנאים המיוחדים הנעוצים במלחמת ששת הימים, אולם הרמה נשארה גבוהה לעומת התקופה שלפני 1967. ב-1968 הסתכמו ההעברות החד-צדדיות ויבוא ההון לזמן בינוני וארוך ב-655 מיליון דולר לעומת 824 מיליון ב-1967 ולעומת רמה ממוצעת של קצת למעלה מ-500 מיליון בשנים הקודמות. בהרכב יבוא ההון השינויים הם בולטים יותר, הן מבחינת המקבלים — ירידה במשקל הסקטור הציבורי ועלייה במשקל הסקטור הפרטי — והן מבחינת המקורות. בהעברות המוסדות הלאומיים, שקפצו ב-1967 בעקבות מגבית החירום ל-278 מיליון דולר לעומת רמה של 40-50 מיליון דולר קודם לכן, חלה ירידה ל-123 מיליון דולר. לעומת זאת חלה עלייה ניכרת בהעברות לסקטור הפרטי. עיקר הגידול חל בהעברות פרטים, שהסתכמו ב-134 מיליון דולר לעומת 84 ב-1967. גידול זה הוא בעיקר תוצאה של העברות ע"י עולים ותושבים זמניים והוא משקף את הגידול בעלייה מארצות הרווחה. תקבולי הפיצויים האישיים מגרמניה עלו מ-123 ל-143 מיליון דולר כתוצאה משינויים בחוקי הפיצויים בגרמניה, שהגדילו את מספר הזכאים לפיצויים. סך כל ההעברות החד-צדדיות הסתכמו ב-425 מיליון דולר לעומת 520 מיליון ב-1967 ורמה של קצת למעלה מ-300 מיליון לפני כן.

גם בתנועות ההון לזמן בינוני וארוך חלה ירידה באותו סעיף שקפץ ב-1967 — התקבולים נטו ממילדות העצמאות והפיתוח: הסכום ב-1968 היה 79 מיליון דולר לעומת 171 ב-1967, וגם כאן הרמה עדיין גבוהה בהרבה מאשר לפני 1967. לעומת זאת חלה עלייה במילדות אחרים לזמן בינוני וארוך: 107 מיליון דולר לעומת 82 מיליון ב-1967 וסכומים קטנים יותר בשנים הקודמות. עלייה זו קשורה בעלייה הרבה ביבוא הממשלתי בסעיף השירותים, שעיקרו יבוא בטחונים. סעיף שבו לא חל שינוי הוא ההשקעות של תושבי חוץ בישראל. הוא נשאר ב-1967 על רמה של 25 מיליון דולר, נטו, שהיא נמוכה בהרבה לעומת התקופה שלפני המיתון. השינוי ברמת הפעילות במשק לא בא כאן לידי ביטוי — לא בסעיף ההשקעות החדשות ולא בסעיף חיסול ההשקעות.

יבוא ההון היה קטן מהגירעון בחשבון השוטף ב-50 מיליון דולר בקירוב. עובדה זו באה לידי ביטוי בירידת יתרות מטבע החוץ של המשק. ביתרות נטו, לאחר ניכוי הפיקדונות הנוזלים במטבע חוץ של תושבי חוץ, חלה ירידה של 98 מיליון דולר.

2. היבוא

ההתאוששות בפעילות הכלכלית במשק והחזרה לתנאי התרחבות כלכלית מהירה התבטאו בגידול מהיר ביבוא. גורם נוסף שתרם לכך הוא העלייה ביצוא, שגררה עלייה בתשומות היבוא מיועדות לייצור לשם יצוא. ב-1968 גדל היבוא נטו ב-41 אחוזים¹ והוא הסתכם ב-1,062 מיליון דולר לעומת 754 מיליון ב-1967. במחירי היבוא חלה ירידה של 2 אחוזים, והיבוא במחירים קבועים גדל איפוא ב-43 אחוזים.

העלייה הרבה הקיפה כמעט את כל תחומי היבוא (פרט לסעיפים בודדים שבהם רבה אי הסדירות), אולם היא היתה גבוהה במיוחד באותם סעיפי יבוא שנפגעו קשה מן המיתון. יבוא נכסי השקעה לתעשייה ולבנייה, שבתקופת המיתון צומצם עד למחצית, גדל ב-122 אחוזים ויבוא נכסי צריכה בני-קיימא גדל ב-111 אחוזים.

גידול רב חל גם במרבית סעיפי התשומות: ביבוא התשומות לבנייה היה הגידול 101 אחוזים וביבוא חלקי חילוף ומכשירים לשימוש שוטף 71 אחוזים. ביבוא התשומות לתעשייה, שהוא חלק הארי מיבוא התשומות, היה הגידול 44 אחוזים. ביבוא התשומות בכללן, פרט ליהלומי גלם, היה הגידול דומה לממוצע ביבוא כולו — 38 אחוזים — והוא רב במידה ניכרת מהגידול בהיקף

¹ בלי אניות ומטוסים — 42.3 אחוזים.

לוח ג'-3

יבוא המוצרים לפי ייעודים, 1962 עד 1968 **

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת										יבוא							
בערך		במחיר		בכמות													
1968	1967	1968	1967	1968	1967	1966	1965	1964	1963	1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962	
(אחוזים)										(מיליוני דולרים)							מוצרים לצריכה
8	-22	-5	-4	14	-20	22	1	36	4	36.0	33.3	42.8	35.2	36.5	25.2	18.1	מזון
42	8	-1	-2	43	10	7	21	15	-13	35.1	24.7	22.9	21.4	18.5	15.0	13.1	צריכה שוטפת אחרת
111	-25	-1	-2	113	-22	-7	-7	53	31	39.0	18.5	24.8	26.0	27.5	17.7	13.2	מוצרים בני-קיימא
44	-15	-3	-2	48	-13	8	1	37	11	110.2	76.5	90.5	82.7	82.5	57.9	44.4	סך הכול
תשומות שוטפות לייצור																	
-2	3	-5	3	3	5	40	12	-8	9	50.9	51.9	48.0	34.1	29.7	32.3	29.2	לחקלאות
44	-7	-2	—	47	-7	-5	-1	21	—	407.1	282.6	304.7	312.1	308.7	251.7	251.1	לתעשייה (פרט ליהלומים)
101	-21	-2	—	105	-21	-46	2	31	-29	15.5	7.7	9.8	17.4	16.8	12.5	17.5	לבנייה
71	-27	-1	—	73	-27	4	6	34	-20	56.1	32.8	45.2	43.2	38.5	32.8	36.8	חלקי חילוף, כלים ומכשירים לשימוש שוטף
13	-5	—	—	13	-5	12	16	11	11	62.7	55.3	58.3	53.2	46.6	44.5	40.1	דלק
38	-8	-2	—	41	-8	—	2	19	-1	592.3	430.3	466.0	460.1	440.3	374.7	734.7	סך הכול

29	—	2	3	26	—	21	-9	2	39	162.0	125.4	124.9	96.5	102.3	93.2	67.2	יהלומים גולמיים, נטו
36	-6	-2	1	39	-7	4	1	15	5	754.3	555.7	590.8	556.6	542.6	467.0	441.9	סך הכול, תשומות שוטפות
נכסי השקעה																	
33	-13	—	—	33	-13	4	-41	34	-21	6.4	4.9	5.5	5.2	8.5	6.3	8.0	לחקלאות
122	-25	—	—	122	-25	-28	17	-3	4	108.0	48.7	65.1	88.7	74.0	75.7	72.7	לתעשייה ובנייה
32	-17	—	—	32	-17	-18	-15	38	2	30.8	23.3	28.2	33.5	38.0	27.4	26.9	נכסי השקעה לתחבורה יבשתית
19	-12	—	—	19	-12	11	12	17	5	23.0	19.4	22.0	19.4	16.9	14.3	13.7	נכסי השקעה אחרים
75	-20	—	—	75	-20	-20	4	10	2	168.2	96.2	120.8	146.8	137.5	123.7	121.3	סך כל נכסי השקעה, פרט לאנזיות ומטוסים
11	81	—	—	11	81	-41	-47	265	-24	37.8	34.1	18.8	31.9	59.9	16.4	21.7	אנזיות ומטוסים
58	-7	-1	—	60	-7	-24	-11	40	-2	206.0	130.3	139.6	178.7	197.4	140.1	143.0	סך כל נכסי השקעה כולל אנזיות ומטוסים
40	-7	-2	—	43	-7	-2	-2	22	5	1,070.5	762.5	821.0	818.0	822.5	665.0	629.3	סך כל היבוא *
										9.1	8.5	7.2	6.0	7.0	3.0	3.1	יבוא מוחזר, פרט ליהלומים
										1,061.4	754.0	813.8	812.0	815.5	662.0	626.2	סך כל היבוא נטו
										34.3	25.3	18.5	17.8	12.1	14.5	12.4	בניכוי התאמות מאזן התשלומים
										1,027.1	728.7	795.3	794.9	803.4	647.5	613.8	סך כל היבוא נטו לפי מאזן התשלומים

* ברוטו, פרט ליהלומים גולמיים, המובאים כאן נטו.

** לא כולל יבוא מהשטחים המוחזקים.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הפעילות הכלכלית במשק, ואף מהגידול שניתן לצפות לו ביבוא על יסוד האינפורמציה המצויה על מקדמי היבוא בענפי המשק השונים.

העלייה המהירה ביבוא החלה ברביע האחרון של 1967, זמן קצר לאחר שהחלה מתגברת תנופת ההתאוששות במשק בעקבות מלחמת ששת הימים¹. עלייה מהירה זו נמשכה עד הרביע הראשון של 1968, ולאחר מכן הואט קצב הגידול. (ראה דיאגרמה ג' 1' ולוח ג' 4'). גם בהרכב מקורות הגידול של היבוא חל שינוי ניכר במרוצת התקופה. תחילה היה משקל מכריע ליבוא תשומות לתעשייה; בתקופת העלייה המהירה — בין הרביע השלישי של 1967 לרביע הראשון של 1968 — תרם סעיף זה שני שלישים מהגידול. בתקופה שלאחר מכן הואט גידול יבוא התשומות לתעשייה במידה ניכרת, וסמוך לסוף השנה מתייצבת הרמה, ואולי אף מסתמנת ירידה קלה.

בסעיפים אחרים של היבוא היתה ההאטה לאחר הרביע הראשון של 1968 הרבה פחות מודגשת (באי-אלה סעיפים חלה אף החשה), והם תרמו אז את עיקר הגידול ביבוא. ביבוא נכסי השקעה לתעשייה ובנייה וביבוא נכסי צריכה בני קיימא החל הגידול המהיר בשלב מוקדם יחסית של ההתאוששות במשק; אולם בניגוד לתשומות השוטפות, שבהן עבר היבוא כבר בסוף 1967 את הרמה שלפני המיתון, הרי בשני סעיפים אלה, באה העלייה לאחר מגמת ירידה שנמשכה שנתיים, ובסוף 1967 היתה עדיין הרמה נמוכה במידה ניכרת מאשר רמת השיא שלפני המיתון. כאן היתה ההאטה לאחר תחילת 1968 קלה יותר וגידול היבוא נמשך בשיעור מהיר במשך כל השנה. יחד עם יבוא חלקי חילוף ומכשירים לשימוש שוטף (שבו חלה החשה במשך 1968) תרמו שני סעיפים אלה 60 אחוזים מהגידול ביבוא (פרט ליהלומי גלם ואניות ומטוסים) בין הרביע הראשון לרביע האחרון של 1968.

לוח ג' 4

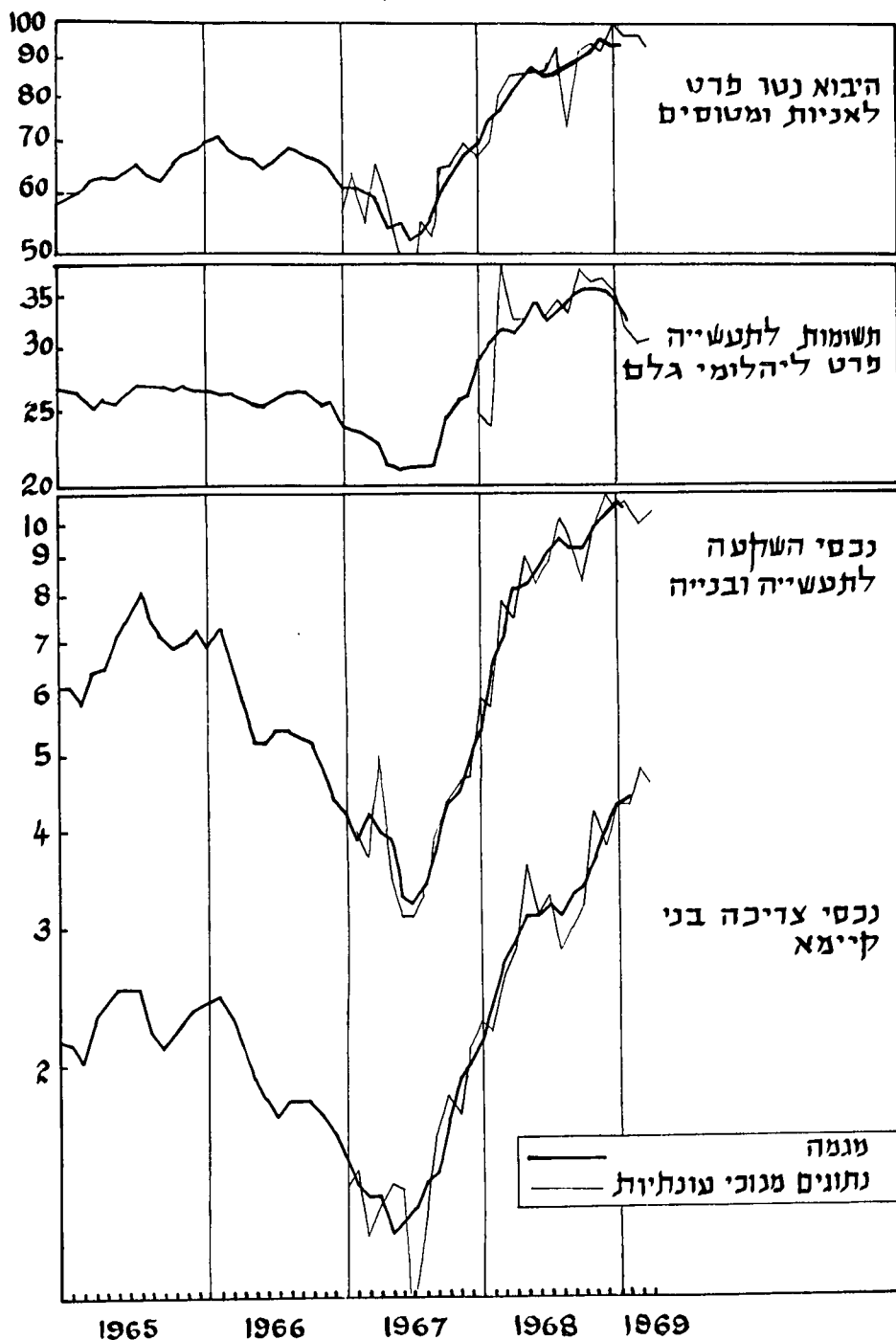
שיעור גידול היבוא, לפי תקופות, 1967 ו-1968

הגידול לעומת תחילת התקופה (שיעור ממוצע לרביע)			
נתונים מקוריים		נתונים מנוכחי עונתיות	
רביע ג', 67- רביע א', 68	רביע א', 68- רביע ד', 68	רביע ג', 67- רביע א', 68	רביע א', 68- רביע ד', 68
27.6	2.8	18.4	4.3
27.6	16.7	36.1	14.9
29.6	18.2	27.2	17.4
15.9	7.8	16.5	6.6

העלייה ביבוא התשומות השוטפות היתה הביטוי הראשון בתחום היבוא להתאוששות הפעילות במשק. ברביע האחרון של 1967 החלה עלייה מהירה ביבוא תשומות, אשר באה למלא את צורכי הייצור המתרחב וכן את צורכי חידוש המלאי לאחר שבתקופת המיתון חל כנראה, צמצום ניכר של מלאי תשומות היבוא במשק. ברביע הראשון של 1968 היה יבוא התשומות לתעשייה

¹ בנתוני היבוא (לוח ג' 5) אין השפעת היציאה מהמיתון מופיעה בבהירות, שכן ברביע השני של 1967 היה היבוא נמוך בגלל שיתוק הפעילות הכלכלית בתקופת הכוננות והמלחמה; ומשלוחי יבוא, שנתאחרו בגלל סיבה זו, הגדילו את היבוא ברביע השלישי של 1967 ללא קשר עם ההתאוששות שסימניה הראשונים נתגלו אז. השוואת נתוני הרביע האחרון של 1967 (מנוכחי עונתיות) עם ממוצע הרביעים ב' ו-ג' מראה עלייה של 27 אחוזים.

דיאגרמה ג' 1
 היבוא נטו לפי ייעודים עיקריים, 1965 עד 1969
 (מיליוני דולרים)

כיוול חצי לוגריתמי.
 ה מקור: הלשכה המרכזית לפסטיספיקה.

לוח ג' - 5

היבוא לפי היעדר הכלכלי ולפי רבעי שנה, 1963 עד 1969

נכסי השקעה			תשומות ליצור				נכסי תצרוכת				סך כל היבוא להוציא אניות ומטוסים		סך כל היבוא, למעט אניות ומטוסים ויהלומים גולמים			
מזה: לתעשייה ובניין		סך הכול פרט לאניות ומטוסים	מזה: לתעשייה		סך הכול, למעט יהלומים	יהלומים גולמים נטו	מזה: בני קיימא		סך הכול		נתונים מנוכיים עונתיות	נתונים מקוריים	נתונים מנוכיים מקוריים	נתונים מקוריים		
נתונים מנוכיים עונתיות	נתונים מקוריים	נתונים מנוכיים עונתיות	נתונים מקוריים	נתונים מנוכיים עונתיות			נתונים מקוריים	נתונים מנוכיים עונתיות	נתונים מקוריים							
18.7	17.7	33.9	73.7	75.6	107.6	23.2	6.4	6.3	21.4	24.3	186.6	189.1	165.9	I	1964	
17.7	19.8	38.7	74.8	76.0	110.5	30.5	7.1	6.9	17.9	19.2	187.0	198.9	168.4	II		
18.0	19.8	36.0	78.8	71.9	103.9	28.4	7.3	7.5	17.8	17.4	182.4	185.7	157.3	III		
18.4	17.1	30.6	83.0	85.6	118.4	20.1	6.5	6.6	18.7	21.6	179.2	190.6	170.5	IV		
19.1	18.5	31.9	73.6	76.4	110.6	20.9	6.2	6.0	19.1	19.9	181.4	183.3	162.4	I	1965	
22.5	25.4	40.5	79.0	80.4	120.1	20.5	8.3	6.7	20.4	19.9	188.9	201.0	180.5	II		
21.2	23.8	37.3	80.7	73.6	110.7	25.4	6.4	6.4	20.5	18.6	194.9	192.0	166.6	III		
21.8	20.8	36.8	79.8	81.7	118.7	29.8	7.1	6.6	23.0	24.6	207.7	209.9	180.1	IV		
20.3	18.5	34.4	77.4	81.4	119.3	25.3	7.3	8.2	26.5	26.9	206.6	205.8	180.5	I	1966	
15.7	16.6	32.3	75.6	75.7	118.6	35.0	4.9	6.1	20.4	19.6	197.9	198.4	170.5	II		
16.0	16.9	28.0	81.6	74.9	118.6	27.9	5.6	5.7	26.3	24.2	203.5	198.7	170.8	III		
12.9	13.0	26.0	71.3	73.0	110.1	36.9	4.7	4.8	18.6	19.6	186.3	192.3	155.7	IV		
12.7	11.8	22.1	70.5	75.6	110.9	33.8	4.0	4.0	18.3	19.4	184.9	186.2	152.4	I	1967	
9.7	10.2	22.3	58.1	58.0	89.5	28.7	3.6	3.7	16.8	15.9	151.6	156.4	127.7	II		
11.5	12.1	24.7	68.5	26.3	102.8	27.5	4.7	4.6	18.6	19.3	173.9	174.3	146.8	III		
15.2	14.7	27.0	85.4	86.7	126.8	35.6	6.1	6.3	20.4	22.2	201.8	211.6	176.0	IV		
21.3	19.7	31.8	95.9	101.4	143.3	34.7	7.6	7.7	23.3	24.3	236.2	234.1	199.4	I	1968	
26.2	27.3	43.1	100.0	99.9	145.6	41.7	10.0	10.2	28.3	27.2	254.1	257.6	215.9	II		
27.9	29.9	43.7	105.4	95.5	143.8	33.0	9.0	8.5	29.2	27.9	256.9	248.4	215.4	III		
32.3	31.3	49.4	108.7	110.3	159.8	52.6	12.3	12.7	29.4	30.8	286.0	292.6	240.0	IV		
31.5	29.2	50.3	93.1	100.3	144.7	46.3	13.7	13.6	32.8	34.0	276.2	275.8	229.3	I	1969	

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

(פרט ליהלומי גלם) לפי הנתונים מגוכי העונתיות גבוה ב-35 אחוזים מאשר בשני רביעי המיתון שקדמו למלחמת ששת הימים (הרביעי האחרון של 1966 והרביעי הראשון של 1967). לאחר הרביעי הראשון של 1968 התמתן שיעור הגידול במידה ניכרת. לפי הנתונים מגוכי העונתיות, חל עד הרביעי האחרון של 1968 גידול של 13.3 אחוזים — גידול של 4.3 אחוזים לרביעי בממוצע. גם במרוצת 1968 הלך שיעור הגידול והתמתן, ובסוף השנה ובתחילת 1969 ניכרת התייצבות, ואולי אף מסתמנת ירידה. ברביעי האחרון של 1968 היה שיעור הגידול לעומת הרביעי הקודם (לפי נתונים מגוכי עונתיות) 2.8 אחוזים, וברביעי הראשון של 1969 חלה ירידה, והוא עמד על הרמה של הרביעי הראשון של 1968.

מתכונת זו ביבוא התשומות לתעשייה — העלייה מהירה בסוף 1967 ותחילת 1968, שהיתה מהירה במידה ניכרת מהעלייה בהיקף הייצור השוטף, וההאטה שבאה לאחר מכן ובעקבותיה התייצבות הרמה ואף ירידת מה — יש בה כדי ללמד שאחד מרכיבים החשובים של העלייה היה היבוא לצרכי חידוש מלאי. ליתר דיוק: שיעור הגידול הרב ב-1968 מוסבר ע"י העובדה שבתקופת הבסיס להשוואה היה היבוא נמוך מהדרוש לייצור השוטף בגלל חיסול מלאי, בעוד שלאחר מכן הוא היה גבוה מהדרוש לייצור השוטף בשל צורכי חידוש מלאי.

בסעיף אחר ביבוא התשומות — חלקי חילוף ומכשירים לשימוש שוטף — החלה העלייה המהירה לאחר פיגור ארוך יותר מאז תחילת ההתאוששות במשק מאשר ביבוא התשומות השוטפות לתעשייה. עד הרביעי הראשון של 1968 היתה העלייה כאן איטית יחסית וכמו ביבוא נכסי השקעה היתה הרמה עדיין נמוכה מאשר ערב המיתון, ואילו בין הרביעי הראשון של 1968 לרביעי האחרון חלה עלייה של 73 אחוזים¹. כאן חלה גם קפיצה גדולה ברביעי האחרון של 1968.

חלקי חילוף כלולים אמנם בתשומות השוטפות, אולם לפי אופיים — הם כעין סעיף ביניים בין תשומות שוטפות לנכסי השקעה. ואמנם מבחינת פיגור הזמן שבין התאוששות הפעילות במשק לבין העלייה ביבוא, דומה יותר התנהגותו של סעיף זה לזו של יבוא נכסי השקעה. לעומת זאת, מבחינת השפעת המיתון על היקף היבוא גדול יותר הדמיון כאן ליבוא תשומות שוטפות, שכן ירידת היבוא בתקופת המיתון היתה קטנה בהרבה מהירידה של יבוא נכסי השקעה.

הקפיצה שחלה ביבוא חלקי חילוף בסוף 1968 לאחר עלייה מהירה במשך השנה אין לה לפי שעה הסבר משכנע. מתקבל על הדעת, שבחלקה היא נובעת מגורם מיוחד שהיה לו ביטוי בולט באי אלה סעיפים אחרים. הקשיים במערכת המוניטרית הבינו-לאומית עוררו בסוף השנה חששות לפיחות שיבוא בעקבות פיתוחים בצרפת ובבריטניה. חששות אלה התבטאו בהחשת גידול היבוא בסעיפים שונים. ייתכן, שהעובדה שביבוא חלקי חילוף ומכשירים לשימוש שוטף גדול יחסית משקל היבוא ע"י סוחרים (לעומת יבוא ישיר ע"י המשתמש הסופי, המאפיין את יבוא התשומות השוטפות האחרות) יש בה כדי להסביר את רגישות היבוא לשיקולים ספקולטיביים כגון אלה.

ניתוח בעזרת מקדמי תשומה תפוקה עשוי ללמד גם הוא שחלק לא מבוטל מהעלייה ביבוא התשומות השוטפות ב-1968 היה מיועד לחידוש מלאי. כן מסתבר מכאן, שחלק מחידוש המלאי הושלם, כנראה, במשך 1968. השוואה של היבוא החוזי בעזרת המקדמים על יסוד נתוני הביקושים הסופיים עם היבוא בפועל הראתה ש-1967 היתה שנה של ירידת מלאי תשומות במשק, ירידה זו התרחשה, כנראה, בשני הרביעים המרכזיים של 1967, עם קץ המיתון ותחילת ההתאוששות². מתוך ההשוואה בין היבוא החוזי ליבוא בפועל מסתבר, שב-1967 היה יבוא בפועל נמוך מהחוזי ב-72 מיליון דולר, ואילו ב-1968 הוא היה גבוה מהחוזי ב-29 מיליון דולר (ראה לוח ג' 6). ניתוח בעזרת מקדמי תשומה-תפוקה, כשלעצמו, אין בו כדי להביא לקביעה פסקנית בשאלת משקלם המדויק של חיסול המלאי ב-1967 ושל חידוש המלאי ב-1968 ביבוא התשומות בשתי השנים. המקדמים הם תוצאה של עדכון הלוח המקורי עדכון שנועד לשקף את המצב בשנים

¹ ההשוואות הן של הנתונים המקוריים. לגבי סדרה זו אין ניכוי עונתיות.

² ראה בנק ישראל, דין וחשבון 1967 עמ' 52 וכן לוחות ג' 10 וג' 11.

1962-1964, וייתכן שמאז חלו במשק תהליכים של החלפת יבוא, שבעקבותיהם נמוך, במידה מסויימת, לאמיתו של דבר, היבוא החזוי על יסוד היקף הפעילות במשק (לוח ג'-6, טור 7) מכפי שמלמד ניתוח בעזרת המקדמים המצויים היום. אם אמנם חל תהליך כגון זה, פירוש הדבר שההפרש השלילי בין היבוא החזוי ליבוא בפועל (לוח ג'-6 טור 9) ב-1967 צריך להיות נמוך יותר וההפרש החזוי ב-1968 — גבוה יותר.

אי דיוקים בחישוב היבוא החזוי עשויים לנבוע גם משינויי הרכב משנה לשנה בתוך ענפים שהלוח רואה אותם כהומוגניים. גורמים אלה מחייבים כמובן לקבל את עצם התוצאות המספריות של הניתוח בזהירות.

אולם, מאידך גיסא, יש לזכור, כי ממדי התנודות ביבוא התשומות השוטפות, יחסית לייצור השוטף בשנים 1967 ו-1968 מוציאים למעשה מכלל אפשרות שסיבת התנודות תהיה שינויים בהרכב הייצור (אם שינויים משנה לשנה ואם מגמות טווח ארוך שעדכוני הלוח לא עמדו עליה). עם זאת, יתכן שחלק מסויים מהתנודות מקורו בגורם זה.

לוח ג'-6

תשומות שוטפות של מוצרים — יבוא צפוי ליבוא בפועל, 1963 עד 1968

(מיליוני דולרים, מחירי 1968)

הפרש (יבוא בפועל מינוס יבוא צפוי)	סך כל יבוא התשומות התשומות הצפוי, בפועל, פרט ליהלומי גלם	סך כל יבוא התשומות התשומות הצפוי, פרט ליהלומי גלם	היבוא הצפוי של תשומות שוטפות של מוצרים *					ליצוא	סך הכול ליעודים מקומיים	מזה: להשקעה	לצריכה פרטית	לצריכה ציבורית	סך הכול
7.5	373.9	366.4	464.6	17.7	195.7	72.5	285.9	178.7	1963				
35.7	443.4	407.7	509.8	19.2	218.1	81.6	318.9	190.9	1964				
12.4	455.5	443.1	552.8	23.9	236.5	83.6	344.0	208.8	1965				
2.6	456.9	454.3	575.1	29.1	245.3	69.6	344.0	231.1	1966				
-72.1	421.9	494.0	609.3	45.6	256.9	64.5	367.0	**242.3	1967				
28.8	592.3	563.5	704.7	53.5	275.4	76.8	405.7	**299.0	1968				

* בדו"חות קודמים הובא גם טור על היבוא הצפוי לצורכי צבירת מלאי של מוצרים מקומיים. עתה הוחלט שלא להביא נתונים אלה, בשל מידת המהימנות המוגבלת שלהם. יש לזכור איפוא שהחשבון המובא כאן אינו שלם, ובמידה שהיה גידול במלאי מתפוקה מקומית, צריך היבוא להיות גבוה יותר.
** לרבות יצוא לשטחים המוחזקים.

אופיין של התנודות ביבוא התשומות : הירידה הרבה — יחסית לייצור השוטף — בסוף תקופת המיתון ובתחילת תקופת ההתאוששות, והעלייה התלולה בשלב הבא של ההתאוששות תוך התייצבות הרמה לאחר מכן — נראה שמתבקש מהן ההסבר שיש כאן תנודות מלאי. תחילה ירידה במלאי כתוצאה מתהליך התאמת המלאי לרמה היורדת של הייצור השוטף, ולאחר זאת כתוצאה מפיגור בהתאמת המלאי לעלייה המהירה ברמת הייצור השוטף ; ולאחר מכן עליית מלאי, כתוצאה מתהליך של התאמת המלאי לרמה העולה של הייצור השוטף. הסבר זה שניתן לצפות לו מתוך ניתוח תאורטי ומתוך הידוע מניסיון של ארצות אחרות משתלב היטב עם נתוני היבוא ועם

מסקנות ניתוח תשומה תפוקה.¹ מתוך כל אלה מתבקשת המסקנה שבין גורמי התנודות ביבוא התשומות יש משקל לא קטן לשינוי מלאי התשומות במשק. סעיף נוסף של תשומות שוטפות (שאינו כלול בניתוח שלעיל) — יבוא יהלומי גלם — אינו קשור במישרין בפעילות במשק. הוא מיועד למעשה כולו לייצור לשם יצוא. בסעיף זה חלה עלייה ניכרת (29 אחוזים) ב-1968. עלייה זו חלה במקביל לעלייה בגידול יצוא היהלומים המלוטשים, אולם בחלקה היא מעידה, כנראה, גם על צבירת מלאי. בסעיף זה חלה עלייה רבה — 20 מיליון דולר — ברביע האחרון של 1968, והוא מסביר כמחצית העלייה ביבוא (פרט לאגניות ומטוסים) ברביע זה. לאור ההסדרים ביבוא של מוצר זה — הנוחות הפורמלית של העסקות וקלות ההובלה — ולאור אופיו של הענף יש לשער שזהו הסעיף שבו נתגלו במידה רבה יותר מאחרים ההשפעות של החששות מפיתוח, וכי עיקר העלייה ברביע האחרון של 1968 נעוצה במניעים ספקולטיביים.

ביבוא נכסי השקעה פרט לאגניות ומטוסים חל ב-1968 גידול של 75 אחוזים. עיקר הגידול חל בסעיף נכסי השקעה לתעשייה ובנייה. סעיף זה היה הנפגע העיקרי בתקופת המיתון (ב-1967 היה היבוא קצת למעלה ממחצית היבוא בשנת השיא, 1965) וב-1968 חלה בו עלייה של 122 אחוזים. יבוא ציוד לענף החשמל, הכולל כאן, לא גילה השפעות של רמת הפעילות במשק במשך כל השנים. ההשקעות בו הן פרי תכנון לטווח ארוך, והעלייה ביבוא נכסי השקעה לענף זה ב-1968 היא קטנה יחסית. ביבוא פרט לציוד לענף החשמל היה הגידול ב-1968 153 אחוזים, כשהעלייה המהירה ביותר מציינת את הציוד לבנייה, כרייה וסלילה.

הגידול המהיר ביבוא ציוד לתעשייה החל ברביע האחרון של 1967, זמן לא רב לאחר ראשית ההתאוששות במשק. אולם שלא כביבוא תשומות שוטפות, שם נפסקה העלייה המהירה לאחר הרביע הראשון של 1968, נמשך כאן הגידול המהיר — אמנם תוך האטה מסויימת במרוצת השנה — עד סוף 1968. כאן היתה הירידה בתקופת המיתון גדולה בהרבה מאשר ביבוא התשומות השוטפות, והעלייה המהירה עד סוף 1967 לא היה בה כדי להשיג את הרמה שלפני המיתון. בעוד שביבוא התשומות השוטפות הושלם כבר, כנראה במידה רבה, עד תום הרביע הראשון של 1968 חלק מהגירעון ברמת המלאי של התשומות השוטפות שנוצר ע"י חיסול מלאי ועל ידי העלייה בהיקף הפעילות השוטפת, הרי ביבוא נכסי השקעה (וכן ביבוא נכסי צריכה בני קיימא שגם אותו אפיינה ירידה תלולה בתקופת המיתון) נותר בסוף 1967 עוד מרחק רב כדי להגיע לרמה המתאימה לרמת הפעילות וההכנסות במשק הנמצא בתעסוקה מלאה. משום כך נמשך הגידול המהיר ביבוא עד סמוך לסוף 1968 — ביבוא נכסי השקעה לתעשייה — ואף בתחילת 1969 — ביבוא נכסי צריכה בני קיימא.

קשה לומר על יסוד הנתונים הקיימים באיזו מידה השפיע הפיתוח של גובמבר 1967 על יבוא נכסי ההשקעה. פיתוח זה ייקר ב-17 אחוזים את היבוא מארצות שלא פיתחו גם הן באותו תאריך. אמנם בד בבד עם הפיתוח הופחת המכס על מנת לצמצם את ההתייקרות, אולם מהפחתה זו לא נהנו כלל מוצרים שהם ממילא פטורים ממכס או שהמכס עליהם היה למטה מ-15 אחוזים, ומוצרים שהמכס עליהם היה נמוך נהנו רק במידה מועטת.² נראה שרוב מוצרי ההשקעה (פרט לכלי רכב) שייכים לקבוצה זו. ייתכן, שההאטה בשיעור הגידול של יבוא נכסי ההשקעה בסוף 1968 משקפת השפעה של הפיתוח, אולם במצב הקיים לא ניתן לבודד את השפעת הפיתוח משאר המגמות המשפיעות על יבוא נכסי ההשקעה.

¹ מתוך האומדנים הישירים על שינוי המלאי במשק מתקבלת תמונה שונה במקצת: סך כל המלאי במשק ירד ב-65 מיליון ל"י ב-1967 ועלה ב-175 מיליון ל"י ב-1968. אולם נתונים אלה אינם מתייחסים בדיק לאותו עניין. מדובר כאן במלאי הכולל, שמלבד תשומות יבוא הוא כולל גם תשומות מייצור מקומי וכן מוצרים מוגמרים ומוצרים בתהליך. ייתכן בהחלט למשל, שב-1967, שברובה היתה שנת פעילות כלכלית רפואה חלה עלייה במלאי המוצרים המוגמרים, והירידה במלאי התשומות היתה גבוהה מהירידה באומדן הכולל.

² ראה בנק ישראל דין וחשבון 1967, עמ' 73.

אולם מכל מקום, יש להבחין בין שתי השפעות תחלופה אפשריות של ייקור נכסי ההשקעה המיובאים: תחלופה של ציוד יבוא בציוד מקומי ותחלופה של הון בעובדים. לגבי האפשרות הראשונה, נראה, שהאפשרויות בתחום המחירים היחסיים מסדר הגודל הנידון הן מצומצמות. דבר זה מתחזק כתוצאה מהשיטה של הענקת הגנה למוצרים שונים בייצור המקומי. במסגרת שיטה זו נתאפשר קיומם של ענפים ששער החליפין האפקטיבי לערך המוסף שלהם גבוה, לעיתים בהרבה, מהשער הרשמי, ופירוש הדבר הוא שבכך צומצם הפוטנציאל של מוצרים ששינוי לא גדול בשער החליפין עשוי להכניס אותם לתחום הרווחיות.

ביבוא נכסי צריכה חל ב-1968 גידול של 44 אחוזים, (הגידול הכמותי היה 48 אחוזים). כאן יש אופי שונה למרכיבי הסעיף. יבוא המזון הוא ברובו יבוא בשר קפוא וסוכר ע"י הממשלה, וכאן יש, בין היתר, תגודות הנובעות מתגודות מלאי ברשות הממשלה. יבוא המזון גדל ב-8 אחוזים, אולם בגלל ירידת המחירים משקף מספר זה גידול כמותי של 14 אחוזים.

(מיליוני דולרים)

1968	1967	1966	1965	1964	1963	
18.2	16.9	27.9	18.6	12.5	6.5	בשר קפוא
3.9	3.9	3.7	4.0	13.4	18.2	סוכר (לצריכה ישירה)
13.9	12.5	11.2	12.6	10.6	10.5	שאר מוצרי מזון
36.0	33.3	42.8	35.2	36.5	35.2	סך כל המזון

הגידול ביבוא מזון נבע משני סעיפים: גידול ביבוא בשר קפוא, הנעשה כולו ע"י הממשלה, ויבוא של ביצים בסך 1.4 מיליון דולר שבא כדי למלא את המחסור בביצים שנוצר כתוצאה מירידת התפוקה המקומית בגלל מגיפת הניורקסל. יבוא מוצרי המזון האחרים נשאר יציב במונחי ערך, וחלה בו עלייה קלה במונחים כמותיים.

לוח ג' - 7

יבוא לצריכה שוטפת, 1967 ו-1968

(מיליוני דולרים)

1968	1967	
1.0	0.5	הנעלה
1.7	2.0	הלבשה
2.7	3.2	ספרים וכתבי עת
3.9	2.7	חרופות ומכשירים רפואיים
1.0	0.7	טבק וסיגריות
2.5	2.1	מוצרי בידור ותחביבים
2.2	1.6	ציוד למשק בית
5.1	2.4	אחרים
		סך הכול, פרט לחפצי נוסעים ומתנות
20.1	15.2	
15.0	9.5	חפצים של נכנסים לישראל ומתנות
35.1	24.7	סך הכול

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

יבוא נכסי צריכה בני קיימא, 1967 ו-1968

(מיליוני דולרים)

1968	1967	
13.0	6.3	מכוניות
0.6	0.6	אופנועים
14.9	4.4	ציוד למשק הבית
(11.2)	(2.2)	מוזה: טלביזיה, רדיו טרנזיסטורים
3.7	2.5	ריהוט
2.1	1.6	שעונים
		גרמופונים, מכונות הכתבה,
1.2	0.9	מקלטי צליל
3.5	2.4	אחרים
39.0	18.7	סך הכול

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בשני הסוגים האחרים של יבוא לצריכה חל גידול רב, ביבוא לצריכה שוטפת — 42 אחוזים (במחירים קבועים 43 אחוזים) וביבוא בני קיימא — 111 אחוזים (במחירים קבועים 113 אחוזים). ביבוא צריכה שוטפת מוסבר עיקר הגידול בסעיף של חפצי נוסעים הנכנסים לישראל ומתנות. חצי הגידול כאן נעוץ בגידול מספר העולים מארצות המערב והישראלים החוזרים בשתי השנים האחרונות. בשאר היבוא לצריכה שוטפת חלה עלייה של כשליש.

ביבוא נכסי צריכה בני קיימא היתה העלייה מרוכזת בעיקרה בשני סעיפים גדולים: יבוא מכוניות שעלה ביותר מכפליים ויבוא מקלטי טלביזיה שעלה מ-0.5 מיליון ל-9 מיליון דולר. גם בכל יתר הסעיפים חלה עלייה ניכרת, אם כי בשיעורים נמוכים יותר.

התרחבות העצומה ביבוא מקלטי טלביזיה (וברכישת מקלטים בכלל — היבוא סיפק בשתי השנים כ-80 אחוזים מהרכישות) נובעת מהפעלת הטלביזיה הישראלית. גורם אחר שפעל בכיוון להגדלת הרכישות הוא ירידת מחירי המקלטים לצרכן כתוצאה מהפחתת המכס. יש להניח שרכישות אלה באו בחלקן על חשבון רכישות מוצרי צריכה בני קיימא אחרים.

העלייה הרבה ברכישת מכוניות משקפת בעיקרה את עובדת הירידה שחלה בתקופת המיתון, כשרכשי מכוניות פוטנציאליים דחו רכישות בגלל שינוי העדפות בתקופת המיתון. עם זאת, נראה שזהו מוצר בעל גמישות הכנסה גבוהה ברמות הכנסה שאלהיהן מגיעות עתה שכבות ניכרות בציבור הישראלי. גורם נוסף הוא העובדה — האפיינית לבני קיימא — של אפנה ברכישות מוצרים שונים. ביבוא מכוניות חלה בתקופת המיתון ירידה איטית יותר מאשר בשאר בני הקיימא: 22 אחוזים בין 1965 ל-1967 לעומת 32 אחוזים בשאר בני הקיימא (הירידה הרבה ביבוא מכוניות — 34 אחוזים — חלה ב-1965 כתוצאה מהעלאת המכס ומהגדלת המיסים על דלק ודמי האגרה על רשיונות).

(מיליוני דולרים)

1968	1967	1966	1965	1964	
					יבוא מכוניות נוסעים
13.0	6.1	6.5	7.4	11.2	מסווג כצריכה
8.3	3.7	3.5	3.9	6.3	מסווג כהשקעה
21.3	9.8	10.0	11.3	17.5	סך הכול

לוח ג' - 9

יצוא המוצרים נמו לפי קבוצות *, 1963 עד 1968

המשקל בתוספת היצוא			המשקל ביצוא			העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת					1968	1967	1966	1965	1964	1963	
1968	1967	1965	1968	1967	1965	1968	1967	1966	1965	1964							
יצוא חקלאי																	
הדרים																	
2.9	42.6	34.5	14.9	17.4	17.8	3.5	14.2	5.0	34.8	-29.3	88.4	85.5	74.9	71.3	52.9	74.8	
-3.3	11.2	-1.9	1.5	2.4	1.9	-27.5	30.4	19.5	-11.5	17.6	8.7	12.0	9.2	7.7	8.7	7.4	מוצרי לול וכותנה
4.1	2.8	3.6	2.5	2.2	1.9	37.3	6.9	39.2	34.5	-21.4	15.1	11.0	10.3	7.4	5.5	7.0	שאר מוצרי חקלאות
3.7	56.6	36.2	18.9	22.0	21.6	3.4	14.9	9.3	28.8	-24.8	112.2	108.5	94.4	86.4	67.1	89.2	סך הכול
יצוא תעשייתי																	
יהלומים																	
36.2	-28.9	25.7	32.8	32.1	33.0	22.9	-4.4	25.2	11.6	13.7	194.1	157.9	165.1	131.9	118.2	104.0	
2.9	-14.5	13.7	5.7	6.3	6.8	9.4	-10.5	26.9	36.9	61.0	33.7	30.8	34.4	27.1	19.8	12.3	מחצבים וגרוטאות
											11.6	10.4	12.3	7.6	9.3	4.3	מזה : צמגט נחושת
											13.5	13.6	12.9	13.2	7.7	5.4	אשלג
											6.9	4.6	4.5	2.9	1.1	1.2	פוספטים
											1.3	2.0	4.7	3.0	1.2	1.0	גרוטאות
11.4	29.7	1.1	10.8	10.6	10.0	21.8	16.5	11.4	1.5	23.7	63.7	52.3	44.9	40.3	39.7	32.1	טכסטיל והלבשה
1.4	20.0	0.9	4.3	4.8	4.7	5.8	26.3	2.2	2.8	41.4	25.4	24.0	19.0	18.6	18.1	12.8	מוצרי פרי הדר
1.6	2.8	1.1	3.0	3.3	2.5	9.8	4.5	56.0	6.4	23.7	17.9	16.3	15.6	10.0	9.4	7.6	כימיקלים אחרים
18.2	-8.4	3.8	4.5	1.6	2.5	227.5	-20.8	2.0	25.3	-52.1	26.2	8.0	10.1	9.9	7.9	16.5	מוצרי מתכת אחרים
2.3	15.6	-0.2	1.1	1.2	0.5	39.6	205.3	-13.6	-4.3	15.0	8.1	5.8	1.9	2.2	2.3	2.0	התעשייה האווירית

תעשיית השמנים	5.6	6.1	7.5	7.1	2.3	5.8	8.9	23.0	-5.3	-67.6	152.2	1.9	0.5	1.0	2.6	-19.2	3.5
שאר מוצרי התעשייה	53.5	58.0	66.0	75.0	86.5	105.3	8.4	13.8	13.6	15.3	21.7	16.5	17.6	17.8	15.0	46.3	18.8
סך כל היצוא התעשייתי	246.4	279.5	313.5	373.1	383.9	480.2	13.4	12.2	19.0	3.1	25.1	78.4	78.0	81.1	63.8	43.4	96.3
סך כל התעשייה, פרט ליהלומים ומחצבים	130.1	141.5	154.5	173.6	195.2	252.4	8.8	9.2	12.4	12.4	30.2						
סך כל יצוא המוצרים מתפוקה מקומית	335.6	346.6	399.9	467.5	492.4	592.4	3.3	15.4	16.9	5.3	20.3	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
מכירת אניות ומטוסים	0.4	2.1	2.7	5.1	18.8	3.8											
העברות ציוד של חברות ישראליות הפועלות בחוץ לארץ**				0.3	1.0	0.1											
יצירות אמנות, אוספים, עתיקות חפצים אישיים וכו'	3.6	4.6	4.7	4.6	5.4	5.6											
סך כל יצוא המוצרים לפי הגדרות סחר חוץ	339.6	353.3	407.3	477.5	517.6	601.9	4.0	15.3	17.2	8.6	16.1						
התאמות והחזרות	-2.5	-3.8	-3.5	-2.9	0.5	-3.9											
סך כל יצוא המוצרים נטו לפי מאזן התשלומים	337.1	349.5	403.8	474.6	518.1	598.0	3.7	15.5	17.5	9.0	15.2						

* פרט ליצוא לשטחים המוחזקים, ראה הערה 2 בראש הפרק.

** אומדן בנק ישראל.

ה מ ק ו : : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

3. היצוא

ב-1968 הוחש גידול היצוא במידה ניכרת: סך כל יצוא המוצרים גדל ב-16.3 אחוזים לעומת גידול של 8.4 אחוזים ב-1967. כלל יצוא המוצרים מתפוקה מקומית¹ גדל ב-1968 ב-20.3 אחוזים והיה גבוה במידה ניכרת מהגידול ב-1967 (5.3 אחוזים) ואף משיעורי הגידול הגבוהים ב-1966 ו-1965 (16.9 ו-15.4 אחוזים). שתי השנים האחרונות היו שנים של ירידות מחירים ביצוא, ובמונחים כמותיים בולטת ההחשה בגידול היצוא עוד יותר: גידול של 22.7 אחוזים ב-1968 לעומת 6.4, 10.7 ו-11.8 אחוזים בשלוש השנים הקודמות. תמונה דומה מתקבלת מתוך נתוני הערך המוסף: הגידול הכמותי בערך המוסף ביצוא ב-1968 היה 24.0 אחוזים לעומת 10.5, 10.7 ו-12.8 אחוזים בשלוש השנים הקודמות (ראה לוח ג'-12).

אולם עובדה בולטת לא פחות לגבי 1968 היא ההחשה הרבה — לעומת כל השנים האחרונות — בגידול אותם סוגי יצוא שבהם מיוצגת קשת רחבה של מוצרים שאינם מוצרי יצוא מובהקים. בשנים הקודמות היו שיעורי גידול גבוהים תוצאה של עלייה רבה ביצוא של כמה מוצרי יצוא מובהקים (הדרים, יהלומים ומחצבים) שהמאפיין אותם הוא קשיחות היצע לפחות בטווח הקצר. קשיחות זו נובעת מכך שאין להם כמעט ביקוש מקומי (ומשום כך לא ניתן להגדיל את היצוא במישרין ע"י צמצום הביקוש המקומי) או מהיותם קשורים בנתוני טבע. בחלקם (הדרים ויהלומים) קיימת גם מגבלה מצד הביקוש, הנובעת מכך שליצוא הישראלי יש משקל ניכר, או אף מכריע בשוקי המכירה ולכן כרוכה הרחבה רבה של היצוא בירידת מחיריו.

בשל התנאים המאפיינים אותם, רגישים ענפים אלה, בייחוד בטווח הקצר, פחות מאחרים להשפעות המדיניות הכלכלית, ותנודות היצוא שלהם משנה לשנה מקורן בעיקר בגורמים שמחוץ לתחום השפעתה.

לוח ג'-10

היצוא מתפוקה מקומית — ערך, מחיר וכמות, 1964 עד 1968

הגידול בכמות	מדד הכמות	מדד המחירים	מדד ערך היצוא	
	100	100	100	1964
11.8	111.8	103.2	115.4	1965
10.7	123.8	109.0	134.9	1966
6.4	131.7	107.8	142.0	1967
22.7	161.6	105.7	170.8	1968

ב-1968, יותר מבכל שנה אחרת בעבר הקרוב, נבע הגידול הרב ביצוא מהקבוצה הרחבה של היצוא התעשייתי, פרט למחצבים ויהלומים, שבה מיוצגים במידה זו או אחרת מרבית ענפי התעשייה. סך כל היצוא של קבוצה זו גדל ב-1968 ב-30.2 אחוזים, לעומת 12.4 אחוזים ב-1967, 12.4 ב-1966 ו-9.2 אחוזים ב-1965 (ראה לוח ג'-9). נוכח מגבלות ההיצע והביקוש החלות על מוצרי היצוא המובהקים שהיה להם משקל מכריע בעליית היצוא בעבר, נראה שקבוצה זו כוללת את עיקר הפוטנציאל להרחבה מהירה של היצוא מקרב מוצרי היצוא הקיימים. אולם גם קבוצה זו רחוקה מלהיות הומוגנית, וניכר בתוכה שוני רב בין ענפים ותת ענפים שונים, בהתאם לתמונה המורכבת של הגורמים שפעלו על היצוא ב-1968.

¹ כלומר בניכוי מכירות לחו"ל של מוצרים שלא מתפוקת המשק: אניות ומטוסים ישנים וסוגי ציוד אחרים, וכן מוצרים כגון חפצי נוסעים, עתיקות וכד'.

היצוא החקלאי

קצב הגידול של היצוא החקלאי הואט במידה ניכרת ב-1968 — 3 אחוזים לעומת 15 ב-1967. הסיבה העיקרית לכך היא ירידה תלולה במחירי ההדרים, המוסיפים להוות בין 75 ל-80 אחוזים מהייצוא החקלאי. עם זאת, חלה בשנים האחרונות תמורה בהרכב הרבע הנותר של היצוא החקלאי, כשמשקלם של מוצרי יצוא מסורתיים יורד (ולעתים חלה אף ירידה מוחלטת) בעוד שמגמת עלייה מהירה מציינת קבוצות של מוצרי יצוא חדשים, שאינם עודפים של השיווק המקומי אלא גידולים מיוחדים במסגרות ובאמצעים טכניים הספציפיים ליצוא.

ירידת מחירי ההדרים בחו"ל מקורה בצירוף של כמה סיבות: ירידת הטיב ביצוא כתוצאה מהגדלת אחוז הבררה, הגדלה רבה בהיצע של פירות אחרים, השפעת הפיחות בבריטניה והאינטגרציה של השוק האירופי שהפחיתה את שליטת מועצת ההדרים בשוק¹. ב-1968 ירדו מחירי יצוא ההדרים ב-8 אחוזים. ירידה זו באה לאחר ירידה ב-1967 והירידה המצטברת לעומת 1966 היא 12 אחוזים. ב-1968 הגיעו מחירי ההדרים לנקודת השפל של הסדרה, והגידול הכמותי של 12 אחוזים התבטא בגידול ערך היצוא ב-3.5 אחוזים בלבד, לעומת גידול כמותי של 20 אחוזים וגידול ערך של 14 אחוזים ב-1967.

ירידה תלולה חלה גם ביצוא שני מוצרי יצוא חקלאיים ותיקים: בננות ומוצרי ענף הלול (28 אחוזים). הלול הוא ענף נתמך, והיצוא מהווה בו מעין הסדר של סילוק עודפים. הירידה ביצוא היא תוצאה מירידת התפוקה, שנגרמה ע"י מגיפת הניו-קסל שצמצמה את ממדי הענף וגרמה לצורך ביבוא ביצים מחו"ל.

בענף הבננות נגרמה הירידה התלולה כתוצאה מהחרפת התחרות בשוקי חו"ל בעקבות חדירת מתחרים אמריקניים — תוך שנתיים חלה כאן ירידה של 60 אחוזים כמעט. גם כאן מהווה היצוא דרך לסילוק עודפים, וירידת היצוא הביאה לצמצום התפוקה ושטחי המטע ע"י הארגון הענפי. ביצוא הכותנה חלה ב-1968 ירידה של 20 אחוזים לעומת 1967, אולם ירידה זו היא מקרית ונובעת מכך שחל בשנה זו פיגור בשיווק מיבולי העונה החקלאית המסתיימת באוקטובר. בסיכומי של דבר, לא תחול ירידה בכמות שתיוצא מיבול תשכ"ח לעומת היצוא מתוך יבול תשכ"ז. ענף הכותנה חדל מלהיות ענף נתמך בעקבות הפיחות והגדלת התמריצים שהביאו לעלייה ניכרת בתמורה מיצוא ובמחיר לתעשייה המקומית הנקבע על יסוד המחיר הבינלאומי.

מאידך גיסא, נמשכה העלייה המהירה של כמה ענפי יצוא חדשים שפותחו בשנים האחרונות: ירקות חורפיים, סוגי פירות מסויימים ופרחים. בענפי המקשה, הירקות, הפירות (פרט לבננות וענבים) ושאר החקלאות (פרחים) הסתכם היצוא ב-9.8 מיליון דולר לעומת 6.1 מיליון ב-1967, 3.4 — ב-1966 ו-1.8 ב-1965. בניגוד לרוב מוצרי היצוא המסורתיים של החקלאות (פרט להדרים) אין זה יצוא של עודפים, אלא של גידולים המיועדים מלכתחילה ליצוא. הגידול המהיר כאן הוא תוצאה של צבירת ידע ומחקר, מצד אחד, ושל אמצעי עידוד, כגון תמיכות להשקעות והבטחת מחירי מינימום, מצד שני. הבטחת מחירי מינימום היא תנאי הכרחי כשמדובר ביצוא על ידי יצרנים קטנים בתנאי אי-ודאות, אולם, בדרך כלל, הושגו מחירים גבוהים ולא היה צורך בהפעלת אמצעי זה בפועל ממש.

היצוא התעשייתי

היצוא התעשייתי בכללו גדל ב-1968 בשיעור ניכר — 25 אחוזים לעומת 3 ב-1967. לעומת שיעור הגידול בשתי השנים הקודמות העלייה היא קטנה יותר, אם כי בלתי מבוטלת: ב-1966 היה הגידול 19 אחוזים וב-1965 12 אחוזים. במונחים כמותיים בולט שיעור הגידול ב-1968 עוד יותר: 26 אחוזים לעומת 4 ב-1967, 11 ב-1966 ו-9 אחוזים ב-1965.

¹ דיון מפורט ראה בפרק י"א "החקלאות".

לוח ג' 11

היצוא והערך המוסף ביצוא, 1963 עד 1968

(מיליוני דולרים)

	המשקל בתוספת הערך המוסף 1968	המשקל בערך המוסף 1967	המשקל בתוספת היצוא 1968	המשקל ביצוא 1967	הערך המוסף						היצוא					
					1968	1967	1966	1965	1964	1963	1968	1967	1966	1965	1964	1963
הדרים	2.4	25.9	2.9	17.3	68.7	67.5	60.1	56.7	41.8	62.8	88.4	85.5	74.9	71.3	52.9	74.8
חקלאות אחרת	3.6	7.1	0.8	4.7	20.3	18.5	16.6	11.8	10.7	11.6	23.8	23.0	20.2	14.9	14.2	14.4
יהלומים	16.7	16.3	36.5	32.0	50.8	42.5	45.6	30.4	25.8	20.1	194.1	157.9	165.1	131.9	118.2	104.0
טכסטיל	11.8	9.0	11.5	10.6	29.4	23.5	21.0	19.9	20.5	16.4	63.7	52.3	44.9	40.3	39.8	32.1
מחצבים	4.6	9.7	2.9	6.2	27.5	25.2	25.1	20.0	15.8	9.4	33.7	30.8	29.8	24.2	18.7	11.4
מוצרי פרי הדר	0.6	6.1	1.4	4.9	16.3	16.0	12.7	12.5	12.1	8.7	25.4	24.0	19.0	18.6	18.1	12.8
תעשייה אחרת	60.2	25.8	44.0	24.3	97.3	67.3	62.1	53.4	44.7	48.9	163.4	119.8	113.9	98.5	84.6	86.2
סך כל המוצרים																
מתפוקה מקומית	100.0	100.0	100.0	100.0	310.4	260.5	243.2	204.7	171.5	177.8	592.5	493.4	467.9	399.9	356.5	335.7
סך כל התעשייה																
ללא יהלומים					170.6	132.0	121.0	105.9	93.2	83.4	286.2	227.0	207.7	181.7	161.2	142.5

הגידול ביצוא ובערך המוסף, 1964 עד 1968

(אחוזים)

	הגידול בערך המוסף במחירים שוטפים					גידול היצוא במחירים שוטפים					הגידול הכמותי בערך המוסף					הגידול הכמותי ביצוא					
	1968	1967	1966	1965	1964	1968	1967	1966	1965	1964	1968	1967	1966	1965	1964	1968	1967	1966	1965	1964	
הדרים	1.8	12.3	6.0	35.6	-33.3	3.4	14.2	5.0	34.8	-29.3	12.5	19.3	1.9	24.6	-10.5	12.3	19.8	1.6	24.6	-10.5	
חקלאות אחרת	9.7	11.4	40.7	10.3	-7.8	3.5	13.9	35.6	4.9	-1.4	8.4	12.0	34.6	7.0	6.4	2.3	14.4	31.7	2.5	10.0	
יהלומים	19.5	-7.0	50.0	17.8	28.4	22.9	-4.4	25.2	11.6	13.7	22.4	-5.7	10.4	7.4	3.0	22.3	-6.1	10.4	7.4	3.0	
טכסטיל	25.1	11.9	5.5	-1.3	25.0	21.8	16.5	11.4	1.3	24.0	27.0	10.5	3.8	-0.6	17.8	23.8	18.3	10.3	2.5	20.4	
מחצבים	9.1	0.4	25.5	26.6	68.1	9.4	3.4	23.1	29.4	64.0	9.6	13.5	19.5	16.8	42.1	9.6	13.1	18.2	20.2	42.4	
מוצרי פרי הדר	1.9	26.0	1.6	3.3	39.1	5.8	26.3	2.2	2.8	41.4	11.8	29.1	1.7	6.2	42.1	13.1	28.9	1.7	6.2	42.2	
תעשייה אחרת	44.6	10.8	16.3	19.5	-8.6	36.4	5.2	15.6	16.4	-1.9	47.2	8.2	16.4	13.0	-9.6	38.8	5.4	15.4	15.2	-2.8	
סך כל המוצרים מתפוקה מקומית	19.2	7.1	18.8	19.4	-3.5	20.1	5.4	17.0	15.4	3.2	23.8	10.5	10.7	12.8	0.3	22.6	6.7	10.9	11.8	3.3	
סך כל התעשייה בלי יהלומים	29.2	9.1	14.2	13.6	11.8	26.1	8.8	14.3	12.7	13.1	32.1	11.8	12.9	9.8	7.0	28.7	11.4	13.2	11.6	10.1	

שנת 1968 שונה מקודמותיה גם בהרכב המקורות השונים לגידול היצוא התעשייתי, וכן במשקלם ובצירופיהם של הגורמים השונים שפעלו על היצוא — חלקם גורמים המיוחדים לענף מסויים וחלקם ביטוי למגמות כלליות במשק ובחור"ל.

שתי קבוצות מוצרי היצוא המובהקים, היהלומים והמחצבים היו נתונות לתנודות חריפות בשנים האחרונות. לעומת זאת, חלה החשה בולטת בגידול היצוא התעשייתי, פרט ליהלומים ומחצבים. החשה זו באה לאחר מגמת עלייה קלה בשנים הקודמות. היצוא של קבוצה זו גדל ב־1968 30 אחוזים לעומת גידול של 12–13 אחוזים ב־1967 ו־1966 ושל 9 אחוזים ב־1965 ו־1964. במונחים כמותיים היתה ההחשה ב־1968 רבה יותר, שכן במחירי היצוא התעשייתי פרט ליהלומים ולמחצבים חלה ירידה של 2.3 אחוזים לאחר ירידה של 0.8 אחוזים ב־1967.

אולם בולט הרבה יותר גידול הערך המוסף¹ של קבוצה זו — 35 אחוזים לעומת 11–12 בשלוש השנים הקודמות; ובמונחים כמותיים — גידול של 39 אחוזים לעומת 8–13 אחוזים באותן שנים. קבוצה זו, משקלה ביצוא התעשייתי ב־1967 היה 50.8 אחוזים, היוותה באותה שנה 61.7 אחוזים מהערך המוסף ביצוא זה, וב־1968 היא תרמה 75.7 אחוזים מהתוספת לערך המוסף ביצוא התעשייתי במונחים כמותיים (לעומת 59 אחוזים של משקלה בתוספת היצוא התעשייתי).

מבין מוצרי היצוא המובהקים באה תרומה רבת משקל לגידול היצוא מיצוא היהלומים שגדל ב־23 אחוזים, ומשקלו בתוספת היצוא היה 36 אחוזים. גידול זה בא לאחר ירידה של 4 אחוזים ב־1967, והוא נובע מהעלייה המחודשת בביקוש ליהלומים, לאחר הירידה שחלה ב־1967. בשוק היהלומים העולמי, וביחוד באותו חלק שבו מתמחה המשק הישראלי, יש לישראל משקל ניכר, והביקוש העולמי הוא משום כך גורם ראשון במעלה הקובע את התפתחות היצוא. גורם אחר הקובע את התפתחות הענף הוא העובדה, ששוק חומרי הגלם נתון בשליטה אפקטיבית של גוף מונופוליסטי, סינדיקט היהלומים הלונדוני. בתקופה שעד הרביע האחרון של 1966 חלה עלייה רבה במחירי היהלומים המלוטשים, כתוצאה מעליית הביקוש. לאחר מועד זה חלה ירידה בביקוש שהתבטאה בירידת מחירים, אולם במשך שנת 1967 חלה התאוששות והמחירים חזרו פחות או יותר לרמת השיא. אולם מאידך גיסא, העלה הסינדיקט באוגוסט 1966 את מחיר יהלומי הגלם ב־15 אחוזים בקירוב, ועל אף רמת המחירים הגבוהה לתפוקתו של הענף היה המרווח בין מחירי הגלם למחירי התפוקה בשתי השנים האחרונות צר בהרבה מאשר בשנים שקדמו להן.

ביצוא המחצבים חלה עלייה של 9.4 אחוזים, לאחר ירידה של 10.5 אחוזים ב־1967. מוצרים אלה הם מוצרי יצוא מובהקים שאין להם שוק מקומי ומשום כך אין לתנאי הביקוש המקומי השפעה על ההיצע שלהם ליצוא. מאידך גיסא, אלה הם מוצרים עתירי השקעות, ושינויי השכר וההוצאות במשק אין להם כמעט השפעה לגביהם בטווח הקצר. משום כך ההיצע שלהם ליצוא הוא בלתי גמיש בטווח הקצר והשפעה מכרעת יש לביקוש בשוקי חור"ל. כאן היתה מגמה של הגדלת ההיצע העולמי (בעיקר באשלג) וירידת מחירים, שהחלה ב־1967 נמשכה לגבי אשלג ופוספטים גם ב־1968.

מבין הענפים שיש בהם משקל לתנאים מיוחדים כדאי לציין גם את מוצרי פרי ההדר. כאן הגורמים החשובים הם, מצד אחד, המשקל הרב שיש ליצוא הישראלי בשוקי אירופה, העושה אותו רגיש לתנודות הביקוש שם, או במלים אחרות ההופך את הביקוש ליצוא למגבלה אפקטיבית; ומאידך גיסא, תנאי ההיצע המיוחדים, המתבטאים בכך שהענף קולט בעיקר את עודפי הפירות שלא שווקו כפירות טריים. הירידות התלולות במחירי הפרי הטרי ב־1967 ובעיקר ב־1968 הביאו להפניית כמות גדולה יותר של פירות לעיבוד למוצרים, וגידול תפוקת מוצרי פרי ההדר שנבע מכך התבטא בירידת מחירים תלולה של מוצרים אלה — 7 אחוזים ב־1968 לאחר 2 אחוזים ב־1967 — וכן בגידול ניכר של המלאי שלא שווק ברשות המפעלים.

¹ הערך המוסף כאן וכן בלוחות ג' 11 וג' 12 הוא ערך מוסף גולמי, כלומר היצוא בניכוי תשומות היבוא השוטפות בלבד, אך לא בניכוי תשומות ראשוניות — ריבית ופחת.

לעומת מוצרי היצוא המובהקים, שתפוקתם מופנית כולה או רובה ככולה ליצוא, קיימת קבוצה רחבה של מוצרים המבוססים על השוק המקומי, בעוד שהיצוא מהווה חלק קטן מתפוקתם. גם כאן ניתן להבחין בין ענפים שבהם יש משקל גדול יותר לגורמים מיוחדים, כמו ענפי הטכטיל וההלבשה שבהם קיים הסדר ענפי מיוחד, לבין הקבוצה הרחבה של ענפי התעשייה שלגביהם היו הגורמים המכריעים — השפעות המגמות הכלליות במשק ובשוק העולמי.

בקבוצת "שאר מוצרי התעשייה" (לוח ג'-9) מיוצגים במידה זו או אחרת מרבית ענפי המשק. ביצוא של קבוצה זו חלה ב-1968 החשה נוספת לאחר החשה שחלה ב-1967, והגידול הסתכם ב-22 אחוזים, לעומת 15 אחוזים ב-1967 ו-14 אחוזים בשתי השנים הקודמות. בשל ירידת מחירים קלה בשתי השנים האחרונות (לעומת יציבות או עלייה בשנתיים שקדמו להן) היה הגידול הכמותי היחסי בהן גבוה יותר.

הגידול המהיר שחל ביצוא של קבוצה זו משקף את התוצאה המורכבת של פעולת גורמים שונים שפעלו, בחלקם בכיוונים מנוגדים, ואשר משקלם היחסי השתנה במרוצת התקופה. ללא מחקר מפורט בכלים משוכללים ודאי שלא ניתן להגיע להערכה כמותית של השפעת הגורמים השונים, אולם ניתן לציין אותם ולהצביע על כיוון פעולתם.

ראשית, השפעת רמת הפעילות במשק. במשך כשנתיים מסוף 1965 ועד קרוב לסוף 1967, היה המשק נחון בתנאים של רפיון בפעילות הכלכלית; גם ב-1968 טרם הושגה רמת ניצולת מלאה, בדומה לזו שציננה את התקופה שלפני המיתון. תנאים אלה, עשוייה להיות להם השפעה כפולה על היצוא: השפעה ישירה, מתבטאת בכך שמתפנה כושר ייצור, שהופעל קודם לכן לשם סיפוק הביקוש המקומי, ואשר ניתן, ובתנאים מסויימים כדאי, להפנותו לייצור לשם יצוא; והשפעה עקיפה, המתבטאת בהפגת הלחץ בשוק העבודה ובהפסקת תהליך עליית השכר וההוצאות וכן בסילוק הבעייה של מחסור בעובדים מקצועיים. השפעה עקיפה זו מאפשרת את הרחבת ייצורם של מוצרי יצוא בעזרת גורמי ייצור שנשתחררו מיצור לצורכי הביקוש המקומי.¹

גורם זה של השפעת רמת הפעילות במשק שימש גורם חיובי להרחבת היצוא בתקופת המיתון, אולם במרוצת שנת 1968, עם ההתאוששות במשק, הוא איבד במידת מה מחשיבותו כגורם הפועל להרחבת היצוא ונהפך בהדרגה למקור של האטה בגידול היצוא. אולם יש לזכור את גורם פיגור הזמן הקיים בהשפעות אלה. לעתים עובר פרק זמן ניכר בין תחילת פעולתו של גורם זה לבין התוצאה הממשית של הרחבת היצוא. פיגור זה, וכן רווח הזמן עד שמתחילה להתגלות ההשפעה הבולמת עשויים להיות שונים מענף לענף.

בידי מפעלים, שהיו יצואנים של ממש גם קודם המיתון, מצויים הכלים הטכניים הדרושים להרחבת היצוא בעקבות ירידת הביקוש המקומי: קיימת ידיעת השוק וכן קיימים הקשרים המסחריים ומכשירי השיווק והידע הקשור בכך. הרחבת היצוא כאן משמעה הפניית התפוקה מחלק אחד של צינורות השיווק לחלק אחר (אם כי גם כאן שינוי ניכר עלול להיות כרוך בתקופת הסתגלות). אולם לגבי מפעל שהיה מכוון כולו לשוק המקומי (או אף כזה שביצע יצוא שולי מפעם לפעם תוך ניצול הזדמנויות או שהיצוא שלו היה מבוסס על שוקי קלירינג או שוק אחר בעל אופי מיוחד) כרוך ביצוע היצוא בשינוי אוריינטציה יסודי, ודבר זה עלול להיות תהליך ממושך: דרוש לימוד תנאי השוק בחו"ל, יצירת קשרים מסחריים, הקמת צינורות שיווק, ולעיתים קרובות — גם שינויים באופי המוצר המחייבים ארגון מחדש של הייצור ואף השקעות חדשות. נראה שחלק לא מבוטל מתוספת היצוא בשנות המיתון וכן ב-1968 בא מיצואנים חדשים, ויש להניח שגם ב-1968 עדיין מורגשת חלק מההשפעה החיובית של גורם זה בעבר. יש לזכור גם שהמיתון היה ממבחינת תופעה חדשה במשק שהיה נתון באופן מתמיד בתנאי גיאומה. אחד הלקחים שלו לגבי

¹ נראה שרפיון בפעילות הכלכלית כשלעצמו אינו מאפשר סוג אחר של תחלופה עקיפה בין ייצור לשוק המקומי ויצור לשם יצוא: רפיון כזה אינו מביא לירידת מחירים בעלות משמעות ואינו מאפשר פיתוח ענפי יצוא חדשים שנעשו כדאים כתוצאה מירידה ברמת ההוצאות שלהם.

יצרנים הוא שתקופה כזו עלולה להתחדש (בעיקר לאור מצב מאזן התשלומים של המשק) ומשום כך ניתן לצפות שמפעלים שהשקיעו בפיתוח היצוא ונהפכו ליצואנים של ממש לא ימהרו לפנות עורף ליצוא לחלוטין ולוותר על ההשקעות שנעשו בפיתוחו, גם אם יוצר מחדש מצב שיאפשר להם לשוב ולהסתמך על השוק המקומי בלבד. גם מלבד השיקול של אפשרות מיתון נוסף בעתיד הקרוב, הרי עצם ההשקעות שנעשו בפיתוח קשרים ובלמוד השוק עשויות לשנות את כדאיות המכירה בשוקי חוץ, שכן עתה קשורה מכירה זו בהוצאות השוטפות בלבד, ואינה מחייבת את ההשקעות שחייבה לפני המיתון.

גורם שני, שפעל להרחבת היצוא, הוא הגדלת התמורה ליצוא, ראשית ע"י התמריצים הישירים ושנית ע"י הפיחות של נובמבר 1967. התמריצים הישירים נהוגים בשיעור שבין 8 ל-14 אחוזים לערך המוסף מאז נובמבר 1966.¹ הפיחות של נובמבר 1967 הגדיל את התמורה ליצוא לארצות שלא פיתחו ב-17 אחוזים ובממוצע ליצוא כולו ב-14 אחוזים. שתי תוספות אלה יחד מצטברות לגודל לא מבוטל. ניתן להעריך את תוספת התמורה לערך המוסף משני מקורות אלה ב-25 אחוזים ומעלה, ולגבי חלק מהיצואנים, שהסיווג הקיים משייך אותם לקבוצת ערך מוסף גבוהה מזו שהם שייכים לה בפועל, הרי התוספת היא גדולה הרבה יותר.

לוח ג' 13

היצוא ומחירי היצוא, 1966 עד 1968

מדד המחירים (1966=100)		1968	1967	1966	
1968	1967				
היצוא, באלפי דולרים (במחירי 1966)					
87.8	95.3	100,661	89,690	74,887	הדרים
101.6	100.5	23,413	22,900	19,542	חקלאות אחרת
91.5	98.1	36,038	29,590	24,863	שומרי פירות וירקות
93.4	99.7	1,399	1,162	684	מזון, לנמ"א
99.2	98.1	3,819	3,336	2,471	מוצרי חלב, בשר, סוכר, שמן ומשקאות
91.3	91.4	36,961	33,733	29,901	מחצבים
96.8	98.4	65,772	53,112	45,387	טכסטיל והלבשה
102.4	101.9	189,559	154,977	165,087	יהלומים
84.7	92.9	1,411	2,090	1,681	מלט
85.2	88.4	6,800	2,891	7,316	שמן
98.5	100.4	38,772	17,705	18,817	מתכת ומוצרי מתכת
99.8	100.1	29,693	21,104	13,886	מכונות וציוד
					אחרים: כימיה, עץ, גייר, עור, גומי
98.7	100.3	76,902	66,709	64,038	ופלסטיקה
99.3	100.4	450,165	352,676	344,230	סך כל התעשייה, פרט למחצבים

תנודות המחירים היו קטנות יחסית לשינויים בתמורה לערך המוסף ביצוא, והמספרים שלעיל משקפים במידה רבה את השינוי הממוצע בכדאיות היחסית של יצוא לעומת שיווק בשוק המקומי.

¹ ראה בנק ישראל דין וחשבון 1967 עמ' 71. גורם נוסף, שיש לציין אותו בהקשר זה הוא, כנראה, התהליך של זחילה הדרגתית של מוצרים מקבוצות ערך מוסף נמוך לקבוצות ערך מוסף גבוה יותר כתוצאה מהחלטות אדמיניסטרטיביות המשקפות הענות ללחצים מצד אינטרסנטים.

בשוק המקומי חלה בשתי השנים האחרונות יחד עליית מחירים ממוצעת של 3 אחוזים¹, בעוד שביצוא חלה באותה תקופה ירידה בשיעור דומה. אולם ירידת המחירים ביצוא היתה מרוכזת בעיקרה במספר קטן של ענפים: ביצוא שימורי פירות וירקות (בעיקר שימורי פרי הדר) — ירידה של 8.5 אחוזים ב-1968 לעומת 1966 (ראה לוח ג'-13); ביצוא מתצבים — 9 אחוזים וענפי השמנים והמלט — 15 אחוזים. גם ביצוא מזון לגמ"א חלה ירידה בשיעור 7 אחוזים (המשקפת בעיקר את ירידת מחירי הקפה הנמס). בשאר מוצרי התעשייה היתה ירידה קלה בלבד, והיא לא עברה בשום מקרה את הגבול של 1.5 אחוזים בשתי השנים יחד.

נוכח שינויים אלה, הגורם המכריע בשינוי הכדאיות היחסית של יצוא לעומת שיווק מקומי נשאר — הגדלת התמורה לערך המוסף ביצוא כתוצאה מהתמריצים והפיחות. גם כאן יש להניח, שקיים לעיתים הפרש זמן לא קטן בין ראשית פעולתו של גורם זה לבין השתקפותו המלאה בהרחבת היצוא בפועל, וגם כאן יש ודאי שוני בין מפעל למפעל.

גורם שלישי הוא השינוי בתנאי הביקוש בחו"ל. בשנת 1968 חלה התאוששות בפעילות בכמה משקים חשובים שסבלו מרפיון ב-1967, ועליית הביקוש בהם התבטאה גם בעליית הביקוש ליבוא. אם נקבל את הגידול שחל בערך היבוא הכולל בארצות הייעוד של היצוא הישראלי כמודד לגידול בביקוש של ארצות אלה ליבוא וכאינדיקטור גם לממדי הביקוש ליצוא הישראלי, הרי שההבדל מבחינה זו בין 1967 ל-1968 הוא ניכר. לעומת התרחבות ממוצעת של 4 אחוזים בשוקי היצוא הישראלי ב-1967 חלה ב-1968 התרחבות של 12.5 אחוזים. למעשה, שתי שנים אלה נמצאו בשני הקצוות של סדרת שיעורי הגידול בשנים האחרונות (ראה לוח ג'-14).

לוח ג'-14

גידול שוקי היצוא הישראלי, 1964 עד 1968

1968	1967	1966	1965	1964	1963
(אחוזים)					
גידול שוקי היצוא *					
ארצות מפותחות					
12.5	4.4	7.9	7.8	13.8	
אחרות					
12.4	2.0	13.3	23.1	1.7	
סך הכול					
12.5	4.0	8.8	10.0	12.1	
חלקן של הארצות שנכללו (אחוזים)					
	83.8	80.2	79.2	78.5	83.3

* כמודד לגידול השוק, העומד לפני היצוא הישראלי, שימש שיעור הגידול ביבוא של כל ארץ וארץ. השיקלול (של הסך הכול ושל כל קבוצה) הוא לפי משקלה של כל ארץ ביצוא הישראלי בשנה הקודמת. החישוב מקיף ארצות שאליהן מופנים כ-80 אחוזים מכלל היצוא הישראלי. לא נכללו בחישוב ארצות הקלירינג במזרח אירופה, שלגביהן אין נתונים על היבוא הכולל (ספק גם אם נתונים אלה רלבנטיים) וכן ארצות שהיצוא הישראלי אליהן קטן ממיליון דולר.

ולאחרונה, גורם רביעי, שהשפעתו מתגלה בהרחבת היצוא ב-1968, הוא השיפור בכושר התחרות של המשק הישראלי כתוצאה מהשינוי בהוצאות היחסיות ליחידת תפוקה בהשוואה לארצות חוץ. מאז אמצע 1966 ובמידה מרובה עד לסוף 1968 נפסקו למעשה עליות השכר, ובחלק מהתקופה אף חלו פה ושם ירידות שכר. לעומת זאת נמשכו עליות השכר בארצות התעשייתיות, ובחלק מהן אף הגיעו לשיעורים גבוהים מאשר בעבר. אמנם המודד של שכר לשעת עבודה כשלעצמו, בלי להביא בחשבון את התפוקה לשעת עבודה, הוא מודד גס ביותר, אך דומה

¹ לפי מדד המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה.

השכר לשעת עבודה בישראל ובארצות תעשייה
מפותחות, 1964 עד 1968

השכר לשעת עבודה בתעשייה בישראל	מדד	אחוז השינוי	השכר לשעת עבודה* בארצות התעשייתיות		היחס בין השכר בישראל לשכר בארצות תעשייתיות** (1963=150)
			מדד	אחוז השינוי	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	
1963	100	—	100	—	
1964	109.8	9.8	107.3	7.3	102.3
1965	138.5	26.2	114.4	6.7	121.0
1966	163.2	17.8	121.8	6.5	134.0
1967	169.7	4.0	128.3	5.4	132.3
1968	170.2	0.3	137.4	7.0	123.9

* המדד הוא ממוצע משוקלל של המדדים ב-11 הארצות התעשייתיות הגדולות. הבסיס לשקלול הוא חלקה של כל ארץ ביצוא הכולל של הקבוצה. היצוא של 11 ארצות אלה היווה ב-1967 69 אחוזים מכלל היצוא העולמי (להוציא את הארצות הקומוניסטיות), ויותר מחשעים אחוזים מכלל היצוא התעשייתי העולמי.

** טור (1) מחולק בטור (3), כפול 100.

שאפשר ללמוד ממנו על מגמות וסדרי גודל של שינויים¹. בין 1966 ל-1968 ירד השכר לשעת עבודה בישראל יחסית לממוצע בארצות התעשייתיות ב-8 אחוזים (ראה לוח ג'-15). אם נצרף שינוי זה מצד ההוצאות לתוספת התמורה ביצוא (כתוצאה מהתמריצים והפיחות), שהגיעה לשיעורים של 25 אחוזים ומעלה לערך המוסף, הרי לפנינו שינוי ניכר במידת התחרותיות של המשק הישראלי בשוקי חוץ.

התמונה המצטיירת כאן היא מורכבת, והיא נעשית מורכבת עוד יותר כשמנסים להביא בחשבון את שאלות פיגור הזמן בהשפעות השונות ולבחון את ההתפתחויות בתחומים מצומצמים יותר. השאלות שעליהן קשה לתת תשובה נוגעות למשקלם היחסי של הגורמים השונים המשפיעים על היצוא וכן לעניין פיגור הזמן בהשפעות אלה: באיזו מידה באה כבר השפעתו של גורם מסויים לידי מלוא ביטוי או לידי ביטוי ניכר, ובאיזו מידה עלולה עיקר השפעה זו להתגלות רק בעתיד. בייחוד חשובה שאלה זו לגבי השפעת עליית הביקוש המקומי.

מתוך הנתונים על התפתחות היצוא במשך שנת 1968 נראה, כי במרוצת השנה הלך וגדל משקלה הכולל של עליית הביקוש המקומי לעומת משקלם של הגורמים הפועלים לדרבון היצוא. זוהי, כנראה, הסיבה העיקרית להאטה בקצב הגידול המתגלה ביצוא במחצית השנייה של 1968 (ראה דיאגרמה ג'-2 ולוח ג'-16). בייחוד מאלפים מבחינה זו הנתונים על היצוא התעשייתי, פרט לכמה קבוצות מיוחדות². יצוא זה כולל אותם המוצרים שלגביהם אין תנאי היצע או תנאי ביקוש

¹ להלכה ניתן היה — בעזרת השינויים בתעסוקה — להביא בחשבון את השינויים בתפוקה לעובד וע"י כך לקבל את השינויים בהוצאות ליחידת תפוקה. אולם בתקופות של שינויים ברמת הפעילות הכלכלית אין שינויים בתפוקה מלווים בהכרח בשינויים מקבילים בתעסוקה, שכן מפעלים נוטים לעתים, מתוך שיקולים שונים, להמשיך בהעסקת עובדים גם עם צמצום התפוקה. במקרים כאלה אין נתוני התעסוקה מייצגים את תשומת העבודה בפועל, והניסיון להכניס אותם לחישוב עלול להביא לסילוף התמונה יותר מאשר לתיקונה.

² יהלומים, מחצבים, אניות ומוצרי מתכת אחרים.

מיוחדים בחו"ל, ושאינם סובלים מאי-סדירות בולטת, מאידך אלה הם מוצרים שעיקרם מיועד לשוק המקומי והם הרגישים ביותר לתנודות בביקוש המקומי. בחינת הנתונים מנוכי העונתיות, והמגמה המבוססת עליהם, ביצוא זה מגלה התייצבות קו המגמה החל מאמצע 1968. ייתכן שזוהי העדות הברורה להשפעה הבולמת של גיאות הביקוש מקומי.

ב-1967 בא רוב הגידול של הקבוצה הרחבה "שאר מוצרי התעשייה", שבה מיוצג עיקר משקלה של התעשייה המקומית, מקבוצה מצומצמת של ענפים שהקיפו פחות מ-10 אחוזים מכלל תפוקת התעשייה ושליש מהיצוא של "שאר מוצרי התעשייה". היצוא של קבוצה זו הוסיף להתרחב ב-1968, אם כי בשיעור נמוך יותר (ראה לוח ג'-ג'3 בנספח), בין הענפים שנכללו בלוח, יש כאלה שגידולם הואט במידה ניכרת או הופסק או שחלה בו ירידה. נראה שבחלק מהמקרים מדובר כאן ביצוא מקרי או חד-פעמי. לעומת זאת, נמשך הגידול המהיר בחלק מהענפים.

לוח ג' - 16

היצוא לפי רבעי שנה, 1966 עד 1968

(מיליוני דולרים)

יצוא תעשייתי פרט ליהלומים, מחצבים אניות ומוצרי מתכת אחרים			סך כל היצוא נטו *			השנה והרביע
מגמה	נתונים מנוכי עונתיות	נתונים מקוריים	מגמה	נתונים מנוכי עונתיות	נתונים מקוריים	
39.5	39.6	39.1	110.8	114.3	150.5	1 1966
43.7	45.7	46.2	116.7	115.5	116.0	2
45.2	43.8	44.2	124.2	126.0	95.4	3
45.4	46.1	46.1	125.9	125.1	115.0	4
45.6	43.3	42.5	125.5	128.0	166.6	1 1967
45.8	46.4	46.5	120.1	111.8	115.6	2
48.9	51.4	52.3	121.7	128.9	98.0	3
53.5	56.3	57.1	138.0	147.6	137.8	4
55.7	53.1	52.6	140.0	131.2	170.9	1 1968
57.4	58.7	58.2	148.8	154.8	154.1	2
60.7	60.2	61.5	163.7	165.1	125.8	3
62.0	64.1	64.1	160.1	162.6	150.9	4
	63.5	62.9		151.2	196.4	1 1969

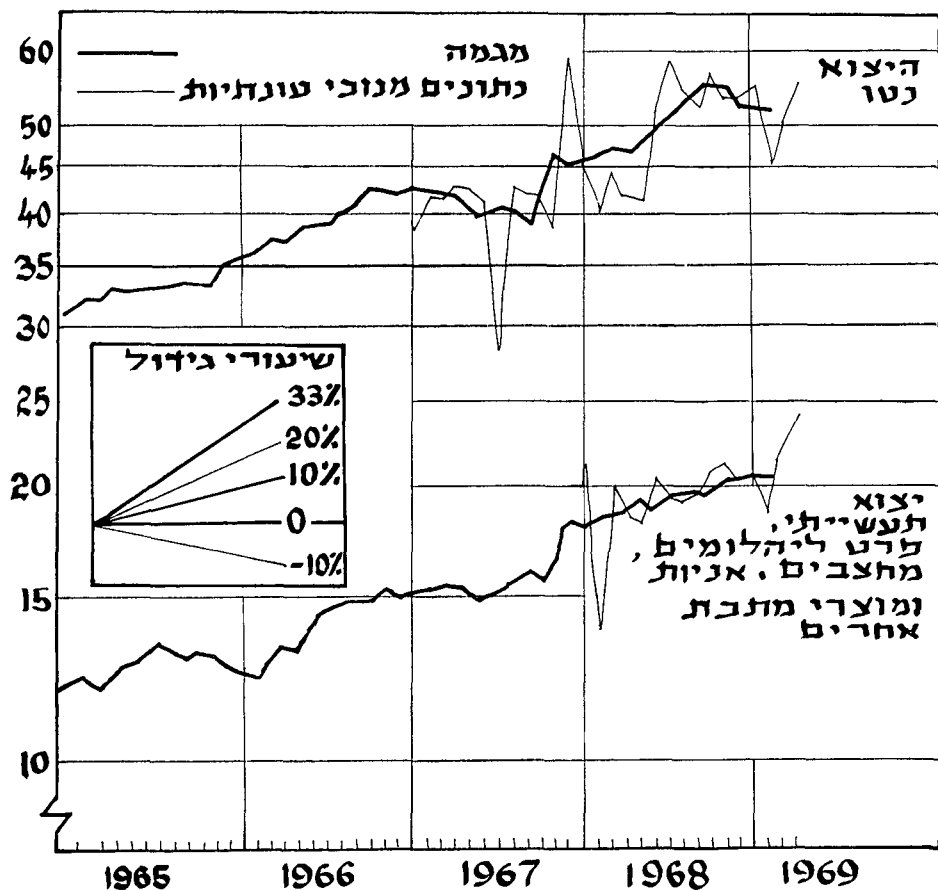
* סדרה זו, וכן הנתונים בדאגרמה ג'2, מבוססים על ניכוי עונתיות חדש, השונה מזה המתפרסם ע"י הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בירחון סחר החוץ.
ה מ ק ו ר: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

אולם לתוך מעגל ההתרחבות המהירה ביצוא נכנסו ב-1968 כמה ענפים חדשים: נגרות רהיטים, כלי משרד, תכשיטים, מוצרי ארמטורה, שוקולד וממתקים ומזון, לנמ"א. בכל אלה היווה היצוא חלק קטן בתפוקה, ובחלק מהענפים לא היתה בעבר מגמת עלייה ברורה ביצוא. ייתכן, שבחלק מהמקרים הגידול הוא ביטוי לתפנית לכיוון של אוריינטציה על היצוא.

לעומת זאת, יש תופעה של ירידה ביצוא של ענפים הקשורים לענף הבנייה, שבו יש משקל רב למלט ללבידים ולמוצרי אסבסט. הלבידים הם מוצר יצוא ותיק, וחלקו של היצוא בתפוקת הענף עולה על 50 אחוזים — אם כי המחירים בשוק המקומי גבוהים במידה ניכרת מאשר ביצוא

(ב-1968, לפני הנהגת התמריצים, היה הפרש של יותר מ-40 אחוזים, לטובת המחיר בשוק המקומי). בתנאים אלה נעשה היצוא הודות לאירגון ענפי הבא להבטיח חלוקה שווה של היתרונות בין כל המפעלים. ב-1966 חלה בענף זה ירידה ביצוא בגלל ירידת הביקוש בשוק היצוא העיקרי — בריטניה (וכן הסדרי הגבלת היבוא שם). ב-1967 חלה עלייה מעבר לרמת השיא בעבר, וב-1968 עם התאוששות הביקוש המקומי ירד היצוא ב-10 אחוזים — על אף הרחבת כושר הייצור בענף. ירידת היצוא התבטאה בכך שחלקו של היצוא בתפוקת הענף ירד (במונחים כמותיים) מ-65 ל-53 אחוזים.

דיאגרמה ג' 2
היצוא נטו והיצוא התעשייתי לפי חודשים, 1965 עד 1969
(מיליוני ל"י)

כיוול חצי לוגריתמי.
ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

היצוא של קבוצת הענפים האחרת, הקשורה בענף הבנייה — מלט, זכוכית ומוצרי אסבסט — ירד מ-5.3 מיליון דולר ב-1966 ל-4.8 ב-1967 ול-3.8 ב-1968 — ירידה של 28 אחוזים. גם בתוך קבוצה זו ניכרות מגמות שונות. ירידה של כ-40 אחוזים חלה ביצוא המלט לאחר עלייה רבה בשתי שנות המיתון. יצוא מוצרי אסבסט נמצא בקו ירידה מאז שנת השיא ב-1965, כשהסיבה

לוח ג' - 17

יצוא ענפי תעשייה*, לפי קבוצות יצואנים, 1965 עד 1968

(מיליוני דולרים, מחירים שוטפים)

הענף	יצואנים שחל אצלם גידול רב ב" 1968				יצואנים שחל אצלם גידול רב בתקופת המיתון וירידה תלולה ב" 1968				שאר היצואנים מעל ל-100 אלף דולר**				יצואנים קטנים				סה"כ			
	1965	1966	1967	1968	1965	1966	1967	1968	1965	1966	1967	1968	1965	1966	1967	1968	1965	1966	1967	1968
מוצרים כימיים ונפט	7.5	8.9	10.8	17.4	0.5	2.1	1.8	0.9	18.4	20.6	23.4	26.8	3.4	3.7	4.4	5.1	29.8	35.3	40.4	50.2
מוצרי מתכת***	0.3	0.5	1.1	3.5	0.3	0.9	0.6	0.3	0.5	1.6	1.6	1.8	1.4	1.1	1.3	1.2	2.5	4.1	4.6	6.8
גומי ופלסטיקה (פרט לצמיגים)	0.0	0.1	0.3	0.7	0.1	0.4	0.3	0.1	0.6	0.6	0.6	0.7	0.7	0.4	0.6	0.7	1.4	1.5	1.8	2.2
ציוד חשמלי ואלקטרוני	0.4	1.3	2.5	4.8	0.2	0.6	0.9	0.4	—	—	—	—	0.2	0.3	0.2	0.3	0.8	2.2	3.6	5.5
עור ומוצרי	0.0	0.1	0.1	0.5	—	—	—	—	0.1	0.2	0.2	0.2	0.0	0.0	0.1	0.1	0.1	0.3	0.4	0.8
מתכת בסיסית	0.1	0.3	0.3	0.7	2.1	2.9	2.2	1.9	1.5	1.5	1.9	2.0	0.1	0.2	0.2	0.3	3.8	4.9	4.6	4.9
מינרלים אל- מתכתיים	—	—	—	—	1.8	2.3	2.5	1.7	2.9	2.8	2.3	2.1	0.1	0.0	0.1	0.1	4.8	5.1	4.9	3.9
סה"כ	8.4	11.1	14.6	27.7	3.2	9.1	9.2	5.2	24.0	27.3	30.1	33.5	6.0	5.8	6.9	7.8	41.5	53.3	60.8	74.2

* לוח זה מבוסס על נתוני משרד המסחר והתעשייה, אשר סיווג הענפים בהם שונה במקצת מהסיווג של נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
 ** בענפים הקטנים — מעל ל-50 אלף דולר.
 *** פרט לתעשייה צבאית ואווירית.

העיקרית היא ירידה רבה בביקוש העולמי למוצר זה, ההולך ונדחק משימושים שונים ע"י תחליפים חדשים, בעיקר מחומרים פלסטיים (ב-1968 עמד היצוא על 40 אחוזים מהרמה ב-1965). אולם גם כאן אפשר לראות השפעות חיוביות של המיתון ושליליות של הגיאואת. יצוא הזכוכית השטוחה הוא למעשה יצוא של עודפים הנמצא ברמה קבועה במשך כל השנים. מאידך גיסא, מתגלות בענפים אלה מגמות עלייה במוצרים שונים, ונראה שמדובר במוצרים חדשים שאינם קשורים לסקטור הבנייה.

הענפים הקשורים בבנייה הם מקרה ברור ובולט מבחינת הגורמים להתפתחות. כאן מילאה תפקיד מכריע השפעת הגיאואת במשק על היצוא. ביתר ענפי המשק התמונה היא, בדרך כלל, מורכבת יותר. בענפים שבהם חל גידול קשה לומר בכל מקרה ללא בדיקה מפורטת מה היה הגורם המכריע: הגדלת התמורה ביצוא, הדחיפה שנתן המיתון או מגמות טווח ארוך כמו התפתחות מהירה של ענפים כתוצאה מעלייה בביקוש או משינויים טכנולוגיים.

התמונה היא מורכבת גם מבחינה זו שבאותו ענף עצמו עלולים תנאי הביקוש המקומי להיות בעלי השפעות מנוגדות בעת ובעונה אחת בקטעים שונים של הענף: בעוד שלגבי קטע אחד שבו חלה ב-1966 או ב-1967 עלייה ביצוא כתוצאה מהמיתון מתגלה ב-1968 ירידה, הרי בקטע אחר חלה עלייה דווקא ב-1968, וייתכן שמתגלה כאן בפגור השפעה של ירידת הביקוש שנה או שנתיים קודם לכן.

בחלק מהענפים בעלי הגידול המהיר ביצוא ב-1967 (ראה לוח נ"ג-3' בנספח), היה שיעור הגידול מהיר מהממוצע גם בשנים הקודמות, ודבר זה עשוי להצביע על כך שהללו הם ענפים הנמצאים בתנאי התרחבות מהירה במשק בגלל התפתחויות טכנולוגיות או עלייה בביקוש המקומי למוצריהם. בענפים הנמצאים בתהליך התפתחות מהירה ניתן למצוא לעיתים קרובות גם עלייה מקבילה ביצוא שלהם, עלייה הנובעת מכך שמתוך ציפיות להמשך גידול התפוקה, ולעיתים מתוך שיקולים של יתרונות לגודל, קיים בדרך כלל במוצרים אלה עודף כושר ייצור המנוצל לשם יצוא. ענפים כאלה, שממילא הם מייצאים חלק מתפוקתם ושפעילותם מבוססת על מגמת גידול, מצויים ברשותם הכלים להרחבה מהירה של היצוא וייתכן גם שהם רגישים יותר לירידה בביקוש המקומי. מן הראוי להזכיר כאן, שהנתונים המתייחסים לענפים שונים משטשים לעיתים מגמות מנוגדות. כך, למשל, בענף הפלסטיקה, הכלול בלוח נ"ג-3' בנספח בין הענפים בעלי גידול מהיר ב-1967, מיוצג בגידול רק חלק של הענף, בעוד שחלק אחר, ותיק יותר, עמד בסימן מגמת ירידה. ב-1963 היה חלק הארי של יצוא הענף מורכב ממפיות פלסטיות וכן סרטי הדבקה ומוצרי בידוד. מוצרים אלה שהיוו אז יחד 80 אחוזים מהיצוא ירדו ב-1968 ל-18 אחוזים בלבד (ובחלקם נעלמו לחלוטין מהיצוא). לעומת זאת, עלו לוחות הפורמיקה והיריעות הפלסטיות מ-12 ל-55 אחוזים. מצב דומה של מגמות מנוגדות קיים גם בענפים אחרים.

קיומן של השפעות מנוגדות, שהנתונים הכוללים עלולים לטשטשן, מתגלה גם מתוך בחינה אחרת של הנתונים. כשאנו בודקים את מגמות היצוא לפי יצואנים באותו ענף מתגלות לעיתים מגמות מנוגדות בצורה בולטת ביותר (ראה לוח ג'-17). מצד אחד קיימות בענפים שונים קבוצות יצואנים שחלה אצלם קפיצה גדולה ביצוא ב-1968; קבוצות אלה שהיצוא שלהן היווה רבע מכלל היצוא של הענפים שנבדקו הכפילו את יצואן ב-1968 והגידול בהן עולה על הגידול הכולל של הענף. מאידך מגלה הלוח את קיומה של קבוצה אחרת שחלה אצלה עלייה רבה ביצוא בתקופת המיתון. יצוא קבוצה זו גדל פי שלושה בין 1965 ל-1966 אולם ב-1968 חלה בו ירידה תלולה. אין כמובן לקבוע ללא בדיקה מפורטת מה היתה הסיבה לירידה בכל מקרה. אולם גם אם יש כאן ודאי אלמנטים של מקריות הקיימים בכל תחום, נראה שממדי התנודות של קבוצה זו הם כאלה שמתבקשת מהם המסקנה כי היא מייצגת בעיקר יצוא שולי במובן הקיצוני ביותר של מונח זה, ויצוא זה שהופיע בתקופת המיתון טבעי שהוא נעלם עם ההתאוששות במשק. ייתכן גם שחלק מהיצוא של יצואנים חדשים בתקופת המיתון היה בעל אופי נסיוני ולאחר שנתגלה ככישלון לא היה לו המשך.

הקבוצה הראשונה, לעומת זאת, היא קבוצה שלגביה הכריעו הגורמים המדרכנים — הגדלת התמורה ביצוא, הביקוש בחו"ל ואולי גם הדחיפה שנתן המיתון — את הגורם הבולט שבגידול הביקוש המקומי.

4. היבוא והיצוא של השירותים

בחשבון השירותים חלה ב־1968 ירידה של 9 אחוזים בגירעון, לאחר העלייה התלולה ב־1967, שהביאה לגידול הגירעון ביותר מפי שניים וחצי. ירידת הגירעון היתה תוצאה של עלייה של 28 אחוזים ביצוא השירותים לעומת עליית היבוא ב־11 אחוזים, שבאה לאחר עלייה של 44 אחוזים ב־1967.

הקפיצה התלולה בממדי הגירעון בשתי השנים האחרונות, ליותר מ־300 מיליון דולר לעומת 120 עד 140 מיליון דולר בחמש השנים הקודמות, היא כולה תוצאה של עליית יבוא הממשלה, שרובו ככולו הוא יבוא ביטחוני, ביותר מכפליים. שינוי זה מאפיל על כל יתר השינויים בחשבון השירותים.

לוח ג' 18

יבוא ויצוא של השירותים, נטו, 1962 עד 1968

(על בסיס יבוא סחורות סי"פ)

1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962	
68.8	61.1	54.9	54.5	43.4	44.2	47.7	תחבורה
							(תחבורה — צד היבוא על יסוד רישום יבוא הסחורות פו"ב)
(42.9)	(45.9)	(36.9)	(32.6)	(21.7)	(27.4)	27.6	תיירות
44.3	8.2	10.3	11.3	17.5	15.4	12.4	ביטוח (פרט לביטוח מטענים)
-9.6	-11.2	-5.6	-5.3	-1.6	-4.0	-5.1	ביטוח מטענים
6.1	4.3	3.5	3.5	3.4	3.5	3.3	שירותי הון
-76.8	-68.8	-58.7	-57.2	-54.3	-45.8	-48.6	שירותים שונים
1.6	-16.0	5.1	-9.6	-18.8	-20.6	-21.5	סך הכול, פרט לחשבון ממשלה
34.4	-22.4	9.5	-2.8	-10.4	-7.3	-11.8	חשבון ממשלה
-314.2	-293.6	-133.7	-127.2	-108.1	-130.5	-113.2	סך הכול
-279.8	-316.0	-124.2	-130.0	-118.5	-137.8	-125.0	מאזן השירותים עם השטחים
-24.2	-17.1						סך הכול
-303.0	-333.1						

בחשבון כל יתר סעיפי השירותים יחד הביאה העלייה הרבה יותר ביצוא (29 אחוזים) מאשר ביבוא (15 אחוזים) לשינוי מגירעון של 40 מיליון דולר לעודף של 10 מיליון — בדומה למצב ששרר ב־1966. בחשבון שאינו כולל את מאזן השירותים עם השטחים היה השינוי חיובי בסכום של 57 מיליון דולר — מגירעון של 22 לעודף של 34 מיליון. הדיון שלהלן יערך תוך הפרדה בין חשבון השירותים עם השטחים לבין החשבון עם הארצות שמעבר לים, ותחילה מאזן השירותים שאינו כולל את השטחים.

השינוי בולט ביותר בין 1967 ל־1968 הוא הגידול בהכנסות מתיירות. שנת 1967 היתה שנה של ירידה בגלל המלחמה והמתיחות שלפניה. אולם גם בהשוואה ל־1966 חלה עלייה תלולה: עלייה של 32 אחוזים במספר התיירים ושל 62 אחוזים בהכנסות מתיירות.

לוח ג' - 19

יבוא השירותים*, 1962 עד 1968

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת								1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962		
1968	1967	1966	1965	1968	1967	1966	1965									
(אחוזים)								(מיליוני דולרים)								
29.5	-2.9	9.9	12.5	29.4	-3.0	9.3	10.4	129.2	99.8	102.8	93.5	83.1	70.6	68.7	סך כל התחבורה	
21.0	-7.4	19.2	3.3	(2.9)	(-1.1)	(2.4)	(0.4)	(16.7)	(13.8)	(14.9)	(12.5)	(12.1)	(10.2)	(8.0)	הובלת נוסעים	
הוצאות הובלה																
30.8	-2.2	8.5	14.1	(26.5)	(-1.9)	(6.9)	(10.0)	(112.5)	(86.0)	(87.9)	(81.0)	(71.0)	(60.4)	(60.7)	אחרות	
12.9	34.6	11.7	17.2	8.5	16.9	5.1	6.4	74.2	65.7	48.8	43.7	37.3	38.0	26.0	נסיעות לחו"ל	
8.3	12.6	21.6	20.7	5.6	7.6	10.7	8.5	73.4	67.8	60.2	49.5	41.0	31.1	27.8	ביטוח	
9.5	15.3	13.6	13.4	11.7	16.4	12.8	11.1	135.0	123.3	106.9	94.1	83.0	72.1	69.9	שירותי הון	
7.0	104.3	7.7	14.1	22.8	165.6	11.3	18.2	347.1	324.3	158.7	147.4	129.2	145.7	123.6	ממשלה, לנמ"א	
11.0	54.4	-5.1	-8.8	7.5	24.1	-2.4	-4.5	75.9	68.4	44.3	46.7	51.2	49.9	39.9	שירותים שונים	
11.4	43.6	9.9	11.8	85.5	227.6	46.8	50.1	834.8	749.3	521.7	474.9	424.8	407.4	355.9	סך הכול	

* על בסיס יבוא המוצרים סי"פ.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ג' - 20

יצוא השירותים *, 1962 עד 1968

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת								1968	1967	1966	1965	1964	1963	1962	
1968	1967	1966	1965	1968	1967	1966	1965								
(אחוזים)				(מיליוני דולרים)											
24.0	5.1	-2.8	15.2	10.4	2.1	-1.2	5.6	53.8	43.4	41.3	42.5	36.9	33.4	35.5	הובלת נוסעים
21.7	-0.7	7.8	18.3	20.2	-0.6	6.8	13.4	113.2	93.0	93.6	86.8	73.4	65.1	59.0	הובלת משאות
26.5	7.5	21.9	15.4	6.5	1.7	4.1	2.5	31.0	24.5	22.8	18.7	16.2	16.3	21.9	הכנסות אחרות מהובלה
23.1	2.0	6.6	17.0	37.1	3.2	9.7	21.5	198.0	160.9	157.7	148.0	126.5	114.8	116.4	סך כל התחבורה
86.2	-11.7	7.5	0.4	45.0	-6.9	4.1	0.2	97.2	52.2	59.1	55.0	54.8	53.4	38.4	תיירות
15.1	4.8	21.8	11.4	9.2	2.8	10.4	4.9	70.1	60.9	58.1	47.7	42.8	30.6	26.9	ביטוח
6.8	13.1	30.6	28.6	3.7	6.3	11.3	8.2	58.2	54.5	48.2	36.9	28.7	26.3	21.3	שירותי הון
7.2	22.8	23.8	-4.3	2.2	5.7	4.8	-0.9	32.9	30.7	25.0	20.2	21.1	15.2	10.4	ממשלה, לנמ"א
30.9	15.4	33.2	14.5	17.6	7.6	12.3	4.7	74.6	57.0	49.4	37.1	32.4	29.3	18.4	שירותים אחרים
27.6	4.7	15.3	12.6	114.8	18.7	52.6	38.6	531.0	416.2	397.5	344.9	306.3	269.6	231.8	סך כל השירותים

* על בסיס יבוא המוצרים ט"פ.
ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בהוצאות תיירים ישראלים בחוץ לארץ חלה ב-1968 עלייה של 6 אחוזים בלבד לעומת 1966 (שנת 1967 היתה גם כאן שנת ירידה), והעודף בסעיף התיירות היה גבוה פי כמה מאשר בכל השנים הקודמות. העלייה כאן שווה לשני שלישים מהשיפור בחשבון השירותים (פרט לממשלה) ב-1968.

בשאר הסעיפים היו השינויים פחות בולטים, ובדרך כלל — בהמשך למגמות שצינו את השנים הקודמות.

בשירותי התחבורה חלה עלייה רבה ביצוא, שהיתה מלווה בעלייה דומה בצד היבוא. עלייה רבה חלה בהכנסות הספנות מהובלת מטענים לישראל וממנה. עלייה זו משקפת את ההתרחבות בהיקף ההובלה עם העלייה הרבה ביבוא וביצוא ועלייה של 4 אחוזים בתעריפי ההובלה. בהובלות בין נמלים זרים חלה עלייה ואילו ההכנסות מהובלת נוסעים ירדו עד למחצית, עם צמצום צי אניות הנוסעים של צי"ם. בצד ההוצאות של הספנות הישראלית יש לציין את העלייה ב-50 אחוזים בדמי חכירה של אניות, עם הגידול במספר האניות החכורות שנדרשו כדי לעמוד בגידול היקף ההובלות בין נמלי ישראל לחוץ לארץ (הגידול בהוצאות החכירה לווה בגידול ניכר של הפדיון מאניות חכורות). בשאר סעיפי הוצאות הספנות במטבע חוץ היה הגידול איטי יחסית (8 אחוזים) וההפרש בין ההכנסות להוצאות במטבע-חוץ גדל.

בהכנסות התעופה חל גידול רב (37 אחוזים) ובו משתקף בעיקר הגידול בתנועת הנוסעים לישראל עם העלייה בתיירות, בעוד שבתעריפים חלה ירידה של 6 אחוזים. אולם, גם בצד ההוצאות חל גידול בסכום דומה — סעיפי הגידול העיקריים היו דמי חכירת מטוסים והוצאות הפעלה — ועודף ההכנסות על ההוצאות במטבע חוץ¹ לא גדל.

גידול רב יש לציין גם בהכנסות אחרות מהובלה — הוצאותיהן של חברות הספנות והתעופה הזרות בישראל².

סעיף הביטוח (פרט לביטוח מטענים) מגיע לסכומים גדולים הן בצד היבוא והן בצד היצוא, אולם שני הצדדים קשורים למעשה קשר הדוק ויש לראותם בהקשר אחד. הסכום נטו בסעיף שירותי הביטוח הוא קטן יחסית. בצד החובה מהווים כ-80 אחוזים תשלומי הפרמיות לחברות זרות בעד ביטוח ישיר וביטוח משנה. אלה נמצאים במשך כל השנים האחרונות בעלייה מהירה בשיעורים של בין 20 ל-30 אחוזים. סעיף שלישי, קטן יותר, שבו היה הגידול מהיר בשנים האחרונות הוא תשלומי תביעות מצד חברות ישראליות במסגרת עסקי ביטוח משנה שלהן. הדבר משקף את ההתרחבות של עסקים אלה הנעשים בעיקר עם סניפי החברות הזרות, הפועלות בארץ. תוך חמש שנים גדל היקף תקבולי הפרמיות במסגרת זו פי שלושה.

בצד הזכות הסעיפים הגדולים הם תשלומי תביעות מצד חברות זרות למבוטחים ישראלים (כמחצית התקבולים) וכן תשלומי עמלה של החברות הזרות לסוכניהן בארץ ותקבולי עמלה של החברות הישראליות במסגרת ביטוח המשנה (כרבע). סעיף רביעי — תקבולי פרמיות של חברות ישראליות במסגרת עסקי ביטוח משנה.

בין תשלומי הפרמיות לתשלומי העמלה, בכיוון ההפוך, יש יחס קבוע פחות או יותר. בין תשלומי הפרמיות לתקבולי התביעות ניתן למצוא קשר כזה בטווח ארוך יותר. ב-1967³ היה הגידול בתקבולי התביעות של מבוטחים קטן מאשר הגידול בתשלומי הפרמיות וכתוצאה מכך גדל סכום החובה בסעיף הביטוח ל-11 מיליון דולר לעומת רמה של 5 מיליון דולר ומטה בשנים הקודמות.

גידול מהיר חל גם ביתרת החובה בסעיף שירותי הון, והוא נובע מעלייה מהירה בתשלומי הריבית על חובות חוץ, בעוד שבתקבולי הריבית, בעיקר על יתרות המשק במטבע חוץ, היתה

¹ כפי שנרשם במאזן התשלומים. באשר לגיתוח כלל הכנסות התעופה ראה פרק י"ד סעיף 4'ג'.

² חשבון השירותים כאן הוא על בסיס רישום יבוא הסחורות ס"פ, והוצאות ההובלה של מטעני היבוא על ידי חברות הובלה זרות מהוות איפוא חלק מערך היבוא ואינן כלולות בחשבון השירותים.

³ לגבי 1968 קיים אומדן כולל רופף בלבד.

העלייה בשנתיים האחרונות איטית יותר. בצד החובה חלה העלייה כולה בתשלומי ריבית. הכנסות אזרחי חוץ מהשקעות ישירות עמדו ב־1968 על אותה רמה במספרים מוחלטים כב־1965 לאחר ירידה קלה בתקופת המיתון. לעומת זאת חלה באותה תקופה בתשלומי הריבית על הלוואות מחוץ לארץ (המהווים כ־80 אחוזים מהסעיף כולו) עלייה של 35 אחוזים.

הסעיף שירותים שונים הוא הטרוגני ומורכב ממספר רב של סעיפי משנה קטנים. בצד הזכות נובע עיקר הגידול בשתי השנים האחרונות מהעברות כספים על־ידי תושבים ישראלים חוזרים.¹ גידול זה נובע מעלייה רבה במספר החוזרים בשנתיים אלה. סעיף אחר שבו חלה עלייה רבה ב־1968, לאחר ירידה ב־1967, כולל את ההכנסות ממכירת ידע ואת ההוצאות של חברות זרות הפועלות בישראל.

בצד החובה לא חל שינוי ב־1968 לאחר גידול רב ביותר במחצית ב־1967. כאן כלולים כמה סעיפים שיש בהם מגמת עלייה מהירה יחסית במשך כל השנים האחרונות: הוצאות החזקת משרדים ע"י חברות ישראליות בחו"ל (גידול של 12 אחוזים ב־1968 וגידול מצטבר של יותר מכפליים לעומת 1966) תשלומים לסוכנים בחוץ לארץ (גידול של 24 אחוזים וגידול מצטבר של 35 אחוזים), דמי שכירות בעד מחשבים (גידול של 17 אחוזים וגידול מצטבר של יותר מכפליים) והוצאות פירסומת בחוץ לארץ. ארבעה סעיפי משנה אלה היוו יותר ממחצית הסעיף ב־1968.

בחשבון השירותים עם השטחים הסעיף העיקרי בצד החובה (כשלושה רבעים) הוא קניות של ישראלים בשטחים, הרבע הנותר הוא ברובו הכנסות של עובדים מהשטחים במשק הישראלי. צד הזכות קטן הרבה יותר (כרבע מצד החובה) והוא כולל בעיקר הכנסות של ישראלים המשרתים במנגנון הממשל והוצאות אחרות של הממשל וכן של סוכנות הסעד והתעסוקה בישראל.

5. יבוא ההון

שנת 1967 היתה יוצאת דופן מבחינת ההיקף הרב של יבוא ההון, בעקבות ההשפעה שהיתה למלחמת ששת הימים על הגברת הסיוע מצד יהדות העולם באמצעות מגבית החירום ורכישת איגרות מילווה הפיתוח. לכן, בניתוח ההתפתחות בשנת 1968 אין להסתפק בהשוואה לשנה הקודמת, אלא יש לראות את הדברים גם על רקע השנים שקדמו לה.

יבוא ההון הכולל העברות חד צדדיות והון לזמן ארוך ובינוני הסתכם בשנת 1968 ב־654 מיליון דולר. סכום זה היה נמוך ב־170 מיליון דולר מרמת השיא של 1967, אולם הינו עדיין גבוה מאשר בכל שנה אחרת. הרמה הגבוהה ביותר בעבר היתה ב־1964 בה הסתכם יבוא ההון ב־615 מיליון דולר. לאחר ירידות בשנים 1965 ו־1966 באה העלייה הגדולה של 1967 שהיתה תוצאה מהכנסות גבוהות במיוחד של המוסדות בחו"ל ושל מכירות מילווה הפיתוח. הכנסות אלה נשארו גבוהות מהרגיל גם ב־1968 — אולם ירדו מרמת השיא של 1967. ב־1968 ירדו בצורה ניכרת ההכנסות מחו"ל של המוסדות וההכנסות ממכירות מילווה הפיתוח בעוד שברוב שאר סעיפי ההעברה חלו עליות.

חלקו של הסקטור הפרטי בשנים 1964 עד 1966 היה כשני שלישים מסך יבוא ההון. העלייה ביבוא ההון ב־1967 התרכזה כולה בהעברות הסקטור הציבורי, וכתוצאה מכך עלה משקלו בסך יבוא ההון ל־68 אחוזים. לעומת זאת, גם הירידה ב־1968 היתה כולה בהעברות הסקטור הציבורי, והעברות הסקטור הפרטי אף עלו. בשנה זו היה משקלם של שני הסקטורים שווה בתוך סך יבוא ההון.

כיוון שהגירעון בחשבון השוטף היה גדול מיבוא ההון חלה ירידה ביתרות מטבע החוץ של המדינה. היתרות נטו, כלומר, הפיקדונות בחוץ לארץ, בניכוי השינוי בפיקדונות של בנקים זרים

¹ מאז 1966 הרמה גבוהה בהרבה מאשר בשנים קודמות, וייתכן שיש כאן השפעה של קשיי רישום, שבגללם נרשמו חלק מהכספים הללו קודם לכן בסעיף ההעברות החד־צדדיות.

מאזן התשלומים, 1967 ו-1968

(מיליוני דולרים)

1968			1967			
נטו	חובה	זכות	נטו	חובה	זכות	
-695.9	1,824.0	1,128.1	-531.5	1,439.9	908.4	א. גירעון בחשבון השוטף
						ב. העברות חד צדדיות
						העברות אישיות :
+128.2	2.6	130.8	+85.1	2.4	87.5	במזומן
+5.8	4.0	9.8	-1.0	4.4	3.4	בסחורות
+143.3	—	143.3	+123.2	—	123.2	פיצויים אישיים
						העברות מוסדות :
+162.6	—	162.6	+321.8	—	321.8	במזומן
+1.8	—	1.8	+2.7	—	2.7	בסחורות
-16.9	16.9	—	-10.8	10.8	—	העברות בין ממשלתיות
+424.8	23.5	448.3	+521.0	17.6	538.6	סך הכול
						ג. העברות לזמן ארוך ובינוני
+79.2	102.7	181.9	+171.5	60.8	232.3	מילווה הפיתוח
—	5.3	5.3	+5.5	2.7	8.2	הלוואות הבנק העולמי
-0.9	8.5	7.6	+0.7	10.0	10.7	הלוואות הבנק ליבוא ויצוא
						הלוואות ממשלת ארה"ב
+38.7	12.2	50.9	+24.5	9.6	34.1	ד.ל.פ. וא.י.ד.
-3.0	3.0	—	+10.6	2.4	13.0	הלוואות ממשלת ארה"ב עודפי מזון
+107.5	108.9	216.4	+82.4	83.5	165.9	הלוואות אחרות לזמן בינוני וארוך
+8.0	52.9	60.9	+7.9	51.9	59.8	השקעות מחו"ל, נטו
+229.5	293.5	523.0	+303.1	220.9	524.0	סך הכול
						ד. תנועות הון לזמן קצר
-26.9	31.6	4.7	-53.1	83.5	30.4	התחייבויות לזמן קצר
—	—	—	—	—	—	קרן המטבע הבינלאומית
+8.0	—	8.0	-1.2	1.2	—	הסכמים מסחריים
+46.0	—	46.0	+22.3	—	22.3	פיקדונות זרים
-11.4	11.4	—	-17.8	17.8	—	פיקדונות ממשלת ארה"ב
+52.0	—	52.0	-228.1	228.1	—	פיקדונות בחוץ לארץ
-0.1	0.1	—	-0.1	0.1	—	זהב מוניטרי
+67.6	43.1	110.7	-278.0	330.7	52.7	סך הכול
+297.1	336.6	633.7	+25.1	551.6	576.7	סך כל תנועת ההון
+26.0	2,184.1	2,210.1	+14.6	2,009.1	2,023.7	סך הכול כללי
-26.0	26.0	—	-14.6	14.6	—	טעויות והשמטות נטו

ותושבי חוץ במערכת הבנקאות בארץ, ירדו ב־98 מיליון דולר, לעומת עלייה של 206 מיליון דולר ב־1967.

א. העברות חד צדדיות

ההעברות החד צדדיות מורכבות משלושה סעיפים: העברות אישיות, פיצויים אישיים מגרמניה והעברות באמצעות מוסדות. בשנתיים האחרונות נוסף סעיף חובה של העברות בין ממשלתיות הכולל בעיקר את העברות הממשלה לשטחים המוחזקים. היבוא והיצוא לשטחים מופיעים בחשבון השוטף, וכן ישנן עסקות עם השטחים בסעיפי תנועות ההון, ובעיקר בהון לזמן קצר. העברות הממשלה לשטחים המוחזקים הגיעו בשנת 1968 ל־17 מיליון דולר, לעומת 11 מיליון דולר ב־1967.

הסעיף הגדול ביותר ב־1968 כב־1967 היו העברות המוסדות. סעיף זה כולל את המגביות באמצעות המוסדות הלאומיים, את מגבית החירום, ואת ההעברות באמצעות מוסדות ללא כוונת רווח. במשך מספר שנים הסתכמו כל ההעברות האלה בסכום של 80 עד 90 מיליון דולר לשנה. בשנת 1967 — לפני ואחרי מלחמת ששת הימים — נערכה מגבית חירום, והעברות המוסדות הגיעו כתוצאה מכך ל־325 מיליון דולר. בשנת 1968 הגיעו העברות המוסדות ל־164 מיליון דולר, שוב, הכפלה כמעט של ההעברות בהשוואה לשנים שלפני 1967. סכום ההעברות של המוסדות הלאומיים

לוח ג' - 22

יבוא ההון, 1964 עד 1968

(מיליוני דולרים)

העלייה או הירידה (-) ב־1968	1968	1967	1966	1965	1964
העברות חד צדדיות					
1. העברות לסקטור הפרטי					
+50	134	84	84	98	96
					העברות פרטים
+20	143	123	110	113	134
					פיצויים אישיים
-5	42	47	45	46	40
					העברות למלכ"ר
+65	319	254	239	257	270
					סך הכול
2. העברות לסקטור הציבורי					
-6	-17	-11	1	22	25
					העברות בין ממשלתיות
-155	123	278	52	48	40
					העברות למוסדות לאומיים
-161	106	267	53	70	65
					סך הכול
-96	425	521	292	327	335
					סך ההעברות החד צדדיות
תנועות הון					
—	8	8	71	83	143
					1. לסקטור הפרטי — השקעות מחו"ל, נטו
					2. לסקטור הציבורי
-92	79	171	11	33	24
					מילות העצמאות והפיתוח, נטו
-6	—	6	17	23	13
					הלוואות הבנק העולמי, נטו
-1	35	36	41	42	53
					מילות ממשלת ארה"ב, נטו
+25	107	82	43	39	47
					מילות אחרים לזמן בינוני וארוך, נטו
-74	221	295	112	147	137
					סך הכול
-74	229	303	183	230	280
					סך ההון לזמן בינוני וארוך
-170	654	824	475	557	615
					סך כל יבוא ההון

מהווה את ההעברות לישראל למעשה שהומרו ללירות ישראליות, ואינו כולל, הן בצד ההוצאה והן בצד ההכנסה, את הוצאות המוסדות בחוץ לארץ. מסיבה זו אין המספרים בפרק זה זהים למספרים על פעולות הסוכנות היהודית בפרק הסקטור הציבורי. העברות המוסדות ללא כוונת רווח ירדו במידת מה, לעומת השנים האחרונות, והסתכמו ב־42 מיליוני דולר — ב־5 מיליון דולר פחות מאשר בשנתיים האחרונות — בעיקר כתוצאה מירידה בתמיכה הניתנת למוסדות מדעיים על ידי ממשלת ארה"ב מתוך כספי התמורה של עודפי החקלאות.

עלייה גדולה חלה בהעברות האישיות שהסתכמו ב־134 מיליון דולר, 50 מיליון דולר מעל להעברות בשנה הקודמת. הסיבה העיקרית לרמה גבוהה זו של העברות אישיות היא הגברת זרם העולים מארצות הרווחה, המביאים אתם רכוש גדול יחסית. גם בעבר היה גידול בהעברות האישיות בשנים בהן היתה עלייה מארצות רווחה.

לוח ג' - 23

השקעות מחוץ לארץ, נטו, 1964 עד 1968

(מיליוני דולרים)

1968	1967	1966	1965	1964	
					השקעות של תושבי חוץ בישראל
31.2	38.8	85.6	92.4	139.1	במטבע חוץ
1.5	1.9	3.7	4.8	9.1	במטבע ישראלי
7.1	7.0	9.7	9.4	10.6	באיגרות מלווה עצמאות והפיתוח
14.4	3.9	5.3	8.3	10.6	בסחורות
54.2	51.6	104.3	114.9	169.4	סך הכול
-32.7	-31.1	-27.0	-27.9	-17.1	חיסול השקעות
21.5	20.5	77.3	87.0	152.3	סך הכול נטו
4.0	4.3	5.2	4.8	4.4	השקעות חוזרות של רוחים *
25.5	24.8	82.5	91.8	156.7	סך כל ההשקעות של תושבי חוץ, נטו
17.5	16.9	11.3	9.3	13.8	השקעות של ישראלים בחוץ לארץ, נטו
8.0	7.9	71.2	82.5	142.9	סך כל ההשקעות מחוץ לארץ, נטו

* סעיף זה הוא תוצאה של אומדן רופף יותר מאשר יתר סעיפי השקעות תושבי חוץ בישראל.

ההעברות על חשבון הפיצויים האישיים, שירדו במידת מה בשנים האחרונות, שבו ועלו כתוצאה מכניסה לתוקף של חוקים חדשים, הכוללים זכאים נוספים במעגל מקבלי הפיצויים. מתוך הסכום של 143 מיליון דולר היו 62 אחוזים העברות על חשבון פיצויים חד-פעמיים ו-38 אחוזים על חשבון רנטות ופנסיות. החל מ־1966 הולך וגדל חלקם של התשלומים החד פעמיים, בעוד שמשקל הרנטות יורד לעומת השנים הקודמות. גם זאת מאותה סיבה, הגידול בסוג ובמספר הזכאים מגדיל את משקל התשלומים החד פעמיים.

ב. תנועות הון לזמן ארוך ולזמן בינוני

העלייה במשך 1968 בהתחייבויות ההון לזמן בינוני ולזמן ארוך היתה 229 מיליון דולר, סכום הנמוך ב־74 מיליון דולר מהעלייה בהתחייבויות במשך שנת 1967. שינוי זה נובע משתי התפתחויות נוגדות. התקבולים על חשבון מילווה הפיתוח היו נמוכים במידה ניכרת מאלה של 1967 ולעומת זאת, חלה עלייה בגידולן של שאר ההתחייבויות.

סך ההתחייבויות על חשבון מילווות הפיתוח הגיע בסוף 1968 ל-895 מיליון דולר, הכוללים 49 מיליון דולר על חשבון רבית מצטברת, ומהווים קרוב למחצית מסך כל התחייבויות המדינה במטבע חוץ.

איגרות מילווות הפיתוח נושאות ריבית בגובה של 4 אחוזים לשנה ונמכרות לתקופות של 12 עד 20 שנה. מכירות מילווות הפיתוח (יחד עם הריבית המצטברת) הגיעו ב-1968 ל-182 מיליון דולר, לעומת 232 מיליון דולר בשנת 1967. אולם גם כאן, כמו בהעברות המוסדות, היתה שנת 1967 יוצאת דופן בצורה בולטת. סך המכירות של מילווות אלה ב-1968 היה גבוה במידה ניכרת מהמכירות בשנים שלפני 1967 שהסתכמו ב-124 מיליון דולר ב-1966 וב-100 מיליון דולר ב-1965. העלייה במכירות משקפת את המאמץ המיוחד של סיוע לישראל לאחר מלחמת ששת הימים.

לוח ג' - 24

יתרות מטבע חוץ, 1967 ו-1968

(מיליוני דולרים)

סוף השנה	1967	1968	העלייה או הירידה (-) ב-1968
יתרות בבנק ישראל (כולל זהב)	715	663	-52
יתרות בבנקים המסחריים	120	162	+42
פיקדונות האוצר בחוץ לארץ	133	91	-42
סך הכול	968	916	-52
בניכוי:			
פיקדונות תושבי חוץ ובנקים זרים בארץ	191	237	+46
סך הכול	777	679	-98

סך הפירעון, ההחלפות וההמרות בלירות ישראליות הגיעו בשנת 1968 ל-103 מיליון דולר לעומת 60 מיליון דולר ב-1967, כלומר, התקבולים נטו הסתכמו ב-79 מיליון דולר לעומת 172 מיליון דולר ב-1967. הפדיונות בדולרים וההחלפות לסדרות מאוחרות יותר הגיעו ל-66 מיליון דולר. נוסף על כך הסתכמו ההמרות המוקדמות ללירות ישראליות ב-26 מיליון דולר, לעומת 20 מיליון דולר בשנת 1967. עלייה גדולה חלה בהמרות על ידי תיירים — 9 מיליון לעומת 4 מיליון דולר, ועל ידי תושבים ועולים — 3 מיליון לעומת מיליון אחד. זאת כתוצאה מהרמה הגבוהה של תיירות בשנה זו. ההמרות של מוסדות ושל משקיעים נשארו על רמה דומה לזו של השנה שעברה — 8 מיליון דולר וכ-7 מיליון דולר בהתאמה.

החל משנת 1968 יש להחזיר את כל ההלוואות הניתנות על ידי ממשלת ארה"ב בדולרים, וגם תנאי ההלוואות מתקרבים לתנאי אשראי מסחרי רגיל. ההלוואות בשנים האחרונות ניתנו בעיקר לשם קניות עודפי מזון, ברובם חיטה ומספוא. ההסכמים בשנת 1968 היו על רמה דומה לאלה של השנה הקודמת. נתקבלו הלוואות בגובה של כ-50 מיליון דולר, אולם כ-15 מיליון דולר שולמו לממשלת ארה"ב על חשבון הלוואות קודמות.

ההלוואות האחרות לזמן בינוני וארוך היו גבוהות במיוחד השנה, בעיקר כתוצאה מרמה גבוהה של יבוא ממשלתי בסעיף השירותים — כלומר לצורכי ביטחון — שבחלקו מומן בתנאי

אשראי לזמן ארוך, וזאת לאחר שגם שנת 1967 היתה שנה בה ההלוואות היו גבוהות במידה ניכרת מאשר בשנים שקדמו לה.

ההשקעות מחוץ לארץ ירדו ב-1967 לכמחצית מרמתם ב-1966. ב-1968 חלה עלייה קלה מרמה נמוכה זו. מאז 1964 חלה ירידה הדרגתית בהשקעות מחוץ לארץ והעידוד המיוחד בשנתיים האחרונות רק מתחיל להניב פרי. התכניות הרבות שעובדו, והאישורים שניתנו בשנת 1968 יוכלו להתגשם רק בשנים הבאות, והרמה הנמוכה הנוכחית של השקעות מחוץ לארץ היא עדיין תוצאה של תקופת המיתון והשפל.

ההשקעות של ישראלים בחוץ לארץ כוללות בשנתיים האחרונות בעיקר קניית ניירות ערך זרים, וזאת כתוצאה מהעובדה שדרך חשבונות הנת"ד יכולים תושבי ישראל לרכוש ניירות ערך זרים ללא הגבלות. רכישות אלה הסתכמו ב-11 מיליון דולר ב-1967 וב-15 מיליון דולר ב-1968. סיכום סעיפים אלה הביא לכך שלא חל כל שינוי בהשקעות מחוץ לארץ, בחישוב נטו, והן נשארו על הרמה הנמוכה של 8 מיליון דולר.

ג. יתרות מטבע החוץ

בשנת 1968 ירדו ב-52 מיליון דולר הנכסים בחוץ לארץ ברוטו. בנוסף לירידה זו חלה גם עלייה של 46 מיליון דולר בפיקדונות הבנקים הזרים ופיקדונות תושבי החוץ בארץ, כך שבסיכום כללי ירדו יתרות מטבע החוץ נטו של המדינה ב-98 מיליון דולר. זאת לעומת עלייה של 206 מיליון דולר בשנת 1967.

נכסי המדינה בחוץ לארץ כוללים בעיקר את מטבע החוץ והזהב הנמצאים בבנק ישראל, המהווים את מרבית היתרות החפשיות של המשק והם הסתכמו ב-663 מיליון דולר בסוף 1968. מול הנכסים במטבע חוץ של הבנקים המסחריים עומדות בדרך כלל התחייבויות לזמן קצר לחוץ לארץ, בעיקר פיקדונות תושבי חוץ והתחייבויות לבנקים זרים. פיקדונות האוצר בחוץ לארץ כבולים לרוב לצורכי תשלומים שונים, ובעיקר הפיקדונות על חשבון איגרות הפיתוח שזמן פרעונן הגיע, אולם עדיין לא נפדו על ידי בעליהן אך עומדות נגדם ההתחייבויות לתשלום עם דרישה. בשנת 1966 ובתחילת 1967 נסתמנה מגמת ירידה ביתרות. המפנה החד חל כתוצאה מזרימת ההון המוגברת לאחר מלחמת ששת הימים. זרימת ההון נמשכה על רמה גבוהה למדי גם ב-1968, אולם העלייה הגדולה בגירעון השוטף גרמה לירידה ביתרות.

בהתחייבויות האחרות לזמן קצר חלה ירידה, אם כי קטנה יותר מאשר בשנה הקודמת. בסך כל תנועות ההון לזמן קצר (המהווים את ההפרש בין הגירעון השוטף ובין יבוא ההון) חלה עלייה של 68 מיליון דולר, לעומת ירידה של קרוב ל-280 מיליון דולר בשנת 1967.